

C/III 70 VW-3
JOG TUDOMÁNYI KAR
Szerkesztő
Levelező
3493
A VÁLASZTÓI JOG

ÉS

A TARTOMÁNYI ILLETŐSÉG

BOSZNIÁBAN ÉS HERCEGOVINÁBAN

IRTA

DE KIRÁLYFI ÁRPÁD

ÜGYVÉD

Különlenyomat a „Jogállam“ IX. évfolyamának 4—6. füzetéből.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1910.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
 Jog- és Közigazgatástudományi Kar Könyvtára

Lelt. napló: ~~01~~ / Sz.: 14475

----- csoport: ----- szám.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
 Jog- és Közigazgatástudományi Kar Könyvtára

Lelt. napló: 14845 / Sz.: 15

1947. Xa. 31. csoport: ----- szám.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
 ÁLLAM- és Jogtudományi Kar Könyvtára

Lelt. napló: ~~01~~ / Sz.: 14845

A Bosznia és Hercegovina számára 1910. február hó 17.-én kibocsátott tartománygyűlési választási rendtartás 1. §-a szerint választói joggal bir minden *bosnyák-hercegovinai tartományi illetőségű* férfi, a ki a választás napján életének 24. évét betöltötte, önjogu és Boszniában vagy Hercegovinában legalább egy év óta állandóan tartózkodik; továbbá ugyanezen feltételek alatt mindaz a *magyar vagy osztrák állampolgár*, a ki Bosznia és Hercegovina közigazgatási szolgálatában országos tisztviselő vagy tanerő gyanánt alkalmazva van, vagy a bosnyák-hercegovinai országos vasutak szolgálatában áll, vagy végül e tartományok valamely községében választói joggal bir. A választói jog alapja tehát Boszniában kettős: egyrészt a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőség, másrészt a magyar vagy osztrák állampolgárság.

A választói jog, mint legfőbb politikai jog, az összes modern államok jogrendszerében az állampolgárságtól feltételezett, attól elválaszthatatlan jogként jelentkezik. Szükségképen következik ez a politikai jogok lényegéből, minthogy a politikai jogok az egyént, nem mint egyént, hanem mint valamely állam tagját illetik, az *állampolgárnak* az államhatalomban való részvételét jelentik. Az alkotmányjognak ezzel az alapvető elvével azonban merészen szakít a tartománygyűlési választási rendtartás, midőn választói joggal ruházza fel egyrészt a tartományi illetőségű személyeket, másrészt a magyar és osztrák állampolgárokat. Mert a tartományi illetőség nem jelent valamely állam kötele-

kébe való tartozást. A tartományi illetőségű személyek nem egy, hanem két állam alattvalói; *alattvalói* a monarchia *két államának*, de *nem állampolgárai a monarchiának*, minthogy a monarchiának állampolgársága nincsen, és így az a kellék, mely az egyén politikai jogainak alapfeltétele, a határozott állami kötelékbe tartozás, náluk ez idő szerint hiányzik. A magyar és osztrák állampolgárokat pedig a bosnyák jog, mint arra alább reátérünk, *külföldieknek* tekintette és változatlanul külföldieknek tekinti ma is. A bosnyák alkotmány lesz e szerint az első a modern képviseleti alkotmányok között, mely választói joggal ruház fel *állami köteléken kívül álló személyeket és külföldieket*.

Bármennyire haladjon is az államok gyakorlatában az idegenek megítélésének az a liberális irányzata, mely sorra igyekszik ledönteni az állampolgárok és a külföldiek közti jogi különbségeket, a választói jog fogja azt a természetes határvonalat alkotni, a melyen túl nem terjedhet az idegeneknek az állampolgárokkal való egyenjogúsítása, mert a választói jog útján az *állami akarat* megalkotásában vesz részt az egyén, *állami szervvé* válik, tehát a választói joghoz való igényét csakis *állampolgári minőségéből* meritheti. A bosnyák alkotmány azonban, a mikor megadta a választói jogot Bosznia népének, mielőtt e nép állami hovátartozása rendeztetett volna, figyelmen kívül hagyja azt, hogy a politikai jogoknál a tulajdonképeni jogosított nem az egyén, hanem az állam, hogy a választói jog voltaképen nem is egyéni jog,* hanem az *«állampolgárok közhatósága»*,** melyet az egyén nem is gyakorolhat másképen, mint *valamely állam irányában*, annak az államnak érdekében, melynek kötelékébe tartozik.

A modern államok között nincsen egy sem, mely a tör-

* Meyer: «Das parlamentarische Wahlrecht». Berlin, 1901. 412. l. — Jellinek: «System der subjektiven öffentlichen Rechte». Tübingen, 1905. 159. l. — Concha: Politika. I. köt. 413. l. és «A választójog reformja». Jogállam, 1906. IX. füzet 646. l.

** Polner: «A választói jog mivolta?». Jogtudományi Közlöny, 1901. 46. sz. 338. l.

vényhozó testületbe való választói jog alkellékeként ne kívánná meg az állampolgárság kellékét. Látszólag ellentétben áll ezzel az, hogy az Egyesült-Államok egyes államai már a honosítandó személyeknek is, az állampolgárság megszerzése iránti szándékuk kijelentése (*declaration of intention*) után megadják a választói jogot.* Ámde ez voltaképen nem jelenti az idegeneknek választói jogban való részesítését, hanem csak *előlegezése* a választói jognak a *leendő állampolgár* számára, a honosítás aktusának első stádiumában. Ez tehát nem jelent kivételt az általános elv alól, mert a választói jog alapja ez esetben is az állampolgárság. Hogy ezzel a joggal is, mint általában minden joggal, történhetnek visszaélések, hogy egyesek a *declaration of intention* daczára sem teszik meg az állampolgárság megszerzéséhez szükséges további lépéseket és ily módon élvezik a választói jogot a nélkül, hogy utóbb tényleg állampolgárrá válnának, az nem változtat a *declaration of intention* által elnyert választói jognak ama jellegén, hogy az illető államok itt a választói jogot az egyénnek, mint az *állam kötelekébe belépőnek* és nem mint idegennek adják meg.

A választói jog előfeltétele az állami hovatartozás határozottsága. A mint nem részesítik az államok politikai jogokban a hontalanokat, úgy nem részesíthetnék ily jogokban azon személyeket sem, a kiknek állami hovatartozása határozatlan és két állam között függő vitás kérdés.

Az 1908. október hó 5.-én kelt királyi kézirat, mely Ő Felsége souverain jogainak Boszniára és Hercegovinára való kiterjesztését proklamálta, elvként mondja ki, hogy «a tartományi alkotmány létesítésének elengedhetetlen feltétele, az államjogi helyzet tiszta és kétségtelen megállapítása». Világos deklarációja ez annak, hogy a népnek a választói jog útján az államhatalomba való bevonása feltételezi azt, hogy létezzék olyan államhatalom, a melynek őt elemévé, részesévé tehetjük. Ámde

* Howard: «Das amerikanische Bürgerrecht». Leipzig, 1904. 133. l. — Sieber: «Das Staatsbürgerrecht im internationalen Verkehr». Bern, 1907. I. köt. 4. l.

ugyanaz az ok, melylyel az annexiót annak idején Bosznia népével és a külfölddel szemben megindokoltuk, ugyanaz az ok fenforog ma is, csak más téren. Mig akkor Törökország és Ausztria-Magyarország között volt vitás a souverainitás kérdése, addig most a monarchia két állama között lesz ez a kérdés eldöntendő. Az az igazság, melynek jogosultságát hangoztattuk a kérdés nemzetközi jogi részének rendezésénél, igaz marad most is, a mikor a közjogi helyzet rendezése előtt állunk. Az alkotmány megadásának előfeltétele tehát éppen úgy hiányzik ma is, mint hiányzott az annexió előtt, ugyanaz az ok, mely az alkotmány behozatalát akadályozta akkor, éppen úgy megkövetelte volna ma is a közjogi helyzet előzetes tisztázását.

Tudjuk, fontos politikai tekintetek, mélyen járó okok sürgették az alkotmányos berendezkedés létesítését Boszniában, de bármily ok sürgette legyen is annak megalkotását, az a tény, hogy a lakosság mai államjogilag határozatlan állapotában, állampolgárságának rendezése előtt alkották meg azt, és megalkották az alkotmányjog elveinek olyan messzemenő áttörésével, hogy megadták a választói jogot nemcsak állami köteléken kívül álló személyeknek, de külföldieknek is, ez a tény azt mutatja, hogy itt félreismerték a választói jognak lényegét, beosztották azt az egyén subjectiv jogai közé, a mely útján az egyén nem valamely magasabb közcél érdekében cselekszik, hanem a mely minden állami céltól függetlenül, minden állami köteléktől elvontan egyedül arra szolgál, hogy általa az egyén a maga egyéni érdekeinek a közügyek intézésében is érvényt szerezzen. Az egyén subjectiv jogaként fogták fel azt, melynek megvonása az egyén jogkörének csorbitását jelentené.

Mily messze áll a bosnyák alkotmánynak ez a sui generis választójogi rendszere, melyet a *vegyes állampolgárság alapján szervezett választójogi rendszernek* nevezhetnénk, a közjogi tudománynak attól az ideális választójogi elméletétől, melyet talán *Jellinek* fejezett ki legmarkánsabban, a mikor hangoztatta, hogy a választói jognak alanya sohasem az egyén, hanem kizárólag az

állam, és hogy a választói jogban csak éppen annyi az egyéni jog, hogy a választó igényelheti, hogy a választáshoz bocsátassék,* illetőleg hogy e jogának gyakorlásában ne akadályoztassék. A választói jog individualistikus felfogásának egy egészen különleges produktumát látjuk ebben a boszniai vegyes választójogi rendszerben, melyet nem is tekinthetünk egyébnek, mint egy rég túlhaladott, végleg megdöntöttnek hitt elmélet posthumus termékének.

Hogy politikai momentumok mennyiben szolgálhatnak e sajtászerű jogi alakulat mentségeül, azt itt, a mikor minden politikai szemponttól élvontan pusztán ez intézménynek jogi következményeit kívánjuk szemügyre venni, nem vizsgálhatjuk. Ha nem kellene ebben a választójogi rendszerben egyebet látnunk, mint egyikét az államjogi irreguláritások ama különös eseteinek, melyek valósággal meghazudtolják az elmélet igazságait és szinte igazolni látszanak azt, hogy jogintézményeket lehet a jogi alapelvek ellenére is létesíteni, akkor talán jogunk volna mellette szó nélkül elhaladni; azonban alkotmányjogunk szempontjából oly következmények kapcsolódnak a vegyes választójogi rendszerhez, hogy az abból származó veszedelmekre már ez intézmény születésekor kell reámutatnunk.

A tartománygyűlési választási rendtartás 4. §-a értelmében tartománygyűlési képviselővé választható minden választói joggal bíró férfi, ki életének 30. évét betöltötte és a polgári jogok teljes élvezetében áll, a közszolgálatban alkalmazottak** kivételével. Tehát miként az aktív, úgy a passzív választói jog is megilleti egyrészt a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőségű személyeket, másrészt a magyar és az osztrák állampolgárokat.

Az összes alkotmányos államok népképviselői között

* „Das Recht des modernen Staates.” Berlin. 1905. I. köt. 408. l.

** A Bosznia és Hercegovina közigazgatási, valamint a bosnyák-hercegovinai országos vasutak szolgálatában álló tényleges tisztviselők és alkalmazottak, továbbá a nyilvános tanintézetek tanítói és alkalmazottjai.

a boszniai tartománygyűlés lesz az egyedüli, melyben egy törvényhozó testületben különböző államok polgárai vesznek részt a nélkül, hogy összefüznék őket egy felettük álló államhatalom. A német birodalmi gyűlésben is különböző államok polgárai foglalnak helyet, de valamennyit egyesíti a birodalmi állampolgárság (Reichsangehörigkeit), melyet minden tagállam polgára a tagállam állampolgárságának (Staatsangehörigkeit) megszerzésével ipso jure elnyer.* Az Egyesült-Államok congressusában is különböző államok polgárai ülnek, de egybefűzi őket a főállamnak, az Uniónak polgárjoga. A boszniai saborban azonban olyan államok elemei találkoznak, a melyeket nem kapcsol egybe semmiféle közös indigenátus, semmiféle felsőbb államhatalom, semmiféle Oberstaat. Ez a népképviselőt e szerint nem a jogi népességnek lesz a képviselője, mert jogi népesség, mint az *egy államhoz* tartozás köteleke által összefűzött egység, Boszniában nem is létezik. A tartományi alkotmány a bosnyák parlamentnek ezzel a maga nemében egyedül álló összetételével felcseréli a *jogi népesség* és a *lakosság* fogalmát és félreismeri a népképviselőt valódi jellegét, mely szerint az nem egy népcsoportnak, nem a lakosságnak, hanem a jogi népesség akaratnyilvánításának, az államhatalom akaratkijelentésének szerve. A törvényhozó testület, a népképviselőt, természeténél fogva secundær szerv, mely feltételez államhatalmat és jogi népességet, mint primær szervet.** A bosnyák alkotmány azonban megalkotja a secundær organumot, a mikor még a primær hiányzik.

De eltekintve attól, hogy itt egy, a reális állami élet alapfeltételeit tagadó intézmény létesített, reánk nézve a boszniai tartománygyűlés jelenlegi összetételét különösen aggályossá teszi az a körülmény, hogy *egy törvényhozó testületbe egyesít magyar*

* 1870. június 1-i birodalmi törvény, 1. §.: «Die Reichsangehörigkeit wird durch die Staatsangehörigkeit in einem Bundesstaate erworben und erlischt mit deren Verlust».

** Jellinek: «Das Recht des modernen Staates.» I. köt. 571. l.

és osztrák állampolgárokat. Ez a tény önkéntelenül is emlékünkre idézi a *februári pátens* rendelkezéseit. Az 1861. február 26.-án kelt nyílt parancs ugyanis az «egész birodalmat» közösen érdeklő ügyekre Bécsben közös törvényhozó testület (*gesammter Reichsrath*) alakítását rendelte el, a melybe a magyar országgyűlésnek is képviselőket kellett volna küldenie. Akkor ez a kísérlet megtört a magyar országgyűlés resistenciáján és a februári pátens végrehajthatatlan maradt. S ime, a mit nem tudott elérni az absolutistikus uralom, hogy egy törvényhozó testületbe együvé hozzon magyar és osztrák állampolgárokat, azt az intézményt most szinte észrevétlenül becsempészik a monarchia két államának kapcsolatába a Bosznia és Hercegovina számára kibocsátott alaptörvények.

Hogy a februári pátensben tervezett «gesammter Reichsrath» másképp alakult volna, a mennyiben oda a magyar országgyűlés és az osztrák örökös tartományok képviselői a maguk kebeléből küldöttek volna képviselőket, míg Boszniában a tartománygyűlés tagjai a nép által közvetlenül választatnak, és hogy a bécsi Reichsrath hatásköre más irányu és más terjedelmű lett volna, mint a serajevói saboré, az nem változtat a végeredmény azonosságán, hogy itt is, ott is egy közös törvényhozó testület alakult, melyben Magyarország és Ausztria polgárai, mint egy *egységes és osztatlan collegium* tagjai, *egyenlő jogon* vesznek részt a törvényhozásban. Igaz, hogy e közösség csak egy ügyre és csak egy területre vonatkozólag áll fenn, de abban az egy ügyben, azon az egy területen olyan jogi alakulatot hoz létre, mely a két állam mai államjogi kapcsolatának keretébe be nem illeszthető. Mert két önálló állam között egyetlen ügy sem lehet olyan, mely mellett közös törvényhozás létesítése lehetséges. *Jellinek* egyenesen elképzelhetetlennek mondja a törvényhozó testület közösségét két állam között.* Hiszen látjuk, hogy az 1867.

* «Die Lehre von den Staatenverbindungen.» Berlin. 1882. 200. l.

XII. t.-cz. is milyen féltékenyen őrködött a delegatiók szervezésénél a felett, hogy azok közös országgyűlés jellegét ne nyerjék. Ezért nem ruházta fel a közös ügyek tárgyalására küldött bizottságokat törvényhozói hatáskörrel, hanem azokat pusztán, mint a két állam nemzetközi érintkezésének szerveit * alkotta meg. Ezért statuált intézményes garanciákat az iránt, hogy azok egységes collegiummá ne váljanak és hogy működésükben, még eljárásuk rendjében ** is a paritás elve szigoruan keresztül vitessék.

A törvényhozó testület közössége, akár tágabb, akár szűkebb körben érvényesül, akár az államhatalom teljességére, az állami ügyek egész complexumára, akár csak egy bizonyos ügyre is, két államból egységet, az államok szövetségéből szövetséges államot teremt. Mert a törvényhozás az egységes állami akarat alkotásának szerve. A törvényhozás által kifejezett állami akarat, mint *egység* jelentkezik, mint az osztatlan államhatalom egységes akarata, abban az azt alkotó elemek többé meg nem különböztethetők. Ha tehát elismerjük azt, hogy létezik olyan egységes állami akarat, mely magyar és osztrák állampolgárok együttműködése által jöhet létre, akkor ezzel elismerjük azt, hogy léteznie kell olyan állami személyiségnek is, melynek akarata ily módon nyilvánulhat, léteznie kell olyan államhatalomnak, a mely magyarokra és osztrákokra egyaránt kiterjed és a melynek szempontjából ők többé nem mint magyar és nem mint osztrák állampolgárok működnek közre az állami akarat létesítésében, hanem mint ennek a felettük álló államhatalomnak elemei. A boszniai alaptörvények ezt kifejezetten nem mondják ki, de az intézmény természeténél fogva ez szükségképen következik. Mert egy nem létező államhatalom akaratának nyilvánítására külön szervet rendelni nem lehet. A mikor tehát

* *Kmety*: «A magyar közjog tankönyve.» Budapest. 1905. 486. l.

** A 34. §. szerint a két bizottság együttes ülésben nem tanácskozhatik s egymással csak írott üzenetek által érintkezhetik; a 35. §. szerint pedig együttes ülést egyedül csak egyszerű szavazás végett tarthatnak.

a bosnyák alkotmány a választói jogot a vegyes állampolgárság alapján szervezi, mintegy azt látszik kifejezni, hogy létezik olyan állami személyiség, a mely a magyarokat, osztrákokat és a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőségű személyeket egyaránt átfogja.

A paritást Bosznia kormányzásában, legalább jogilag, mind-
edig meg tudtuk őrizni, de ezzel a közös parlamenttel oly
intézményt plántálnánk Magyarország és Ausztria közé, mely a
monarchia dualistikus alapszerkezetét kompromittálja. Ha a
boszniai sabort törvényszerűnek elismerjük, ha tehát elismerjük,
hogy egy közös és egységes szerve, ha csak egy ügyben is,
lehet a monarchia két államának, akkor ezzel már is elismertük
azt az elvet, hogy a monarchia, mint *önálló jogalany* létezhetik.
Mert ahhoz, hogy két állam összenőjön, elég, ha csak egyet-
len egy ponton is egyesül.

Hiszszük, hogy a boszniai alaptörvényeket alkotó fakto-
rokat nem ilyen célzat vezérelte; mikor helyet adtak a magyar
és osztrák állampolgároknak a boszniai tartománygyűlésben, hisz-
szük ezt annál is inkább, mert a magyar és osztrák állampol-
gároknak választói joggal való felruházása első látszatra valóban
teljesen ártalmatlan intézménynek tűnik. Hiszszük, hogy ezt a
kérdést az illetékes jogalkotó tényezők tisztán a lakosság *egyéni
joga* szempontjából kezelték és e szempontból, megfelelően a
választói jog individualistikus felfogásának, talán méltánytalannak
tűnt volna, hogy a mikor megadják Bosznia népének az *általános
választói jogot*,* sőt bizonyos korlátok között választói jogot

* Az *általános*, azaz censushoz nem kötött választói jog a II. és III. kuriában, a városi lakosság és a vidéki községek kuriájában érvényesül, míg az I. kuriában a *vagyoni és értelmiségi census* nyer képviselőt két választóosztályban. — A járási hivatalok (Serajevó városában a kormánybiztos) által 1910. május havában, az első tarto-
mánygyűlési választásokra összeállított választói névjegyzékek szerint az összes vá-
lasztók száma 402.164; miután az összes lakosság száma körülbelül 1,800.000, a lakosság
minden ötödik tagja választó. A mandátumok száma a népesség számához viszo-
nyítva megfelel 1 : 25.000 nek; ugyancz az arányszám az alsó-ausztriai tartománygyű-
lésnél. Ehhez képest a választott képviselők száma 72; ezenfelül a tartománygyű-
lésnek még virilis joga (hivatalánál fogva) 20 tagja van.

adnak még a nőknek * is, hogy akkor ne ruházzák fel választói joggal az ott élő magyar és osztrák állampolgárokat. Erre mutat az is, hogy a hivatalos nyilatkozatok valóságos vívmányként hirdették, hogy a bosnyák alkotmány megadja a lehetőséget, hogy a Bosznia és Hercegovina területén nagy számban letelepedett magyar és osztrák állampolgárok is részt vehessenek a tartománygyűlési választásokon.

Mi azonban lemondottunk volna erről a «vívmányról» és kevésbé veszedelmesnek tartottuk volna, ha a választói jogot egyedül a tartományi illetőséghez kötik. Lemondottunk volna arról annál is inkább, mert úgy véljük, lehetett volna a választói jog szervezésére olyan formát találni, mely mellett a vegyes választójogi rendszer káros következményei elkerülhetők, a nélkül, hogy konfiskálnunk kellene a választói jogot azoktól a magyar és osztrák állampolgároktól, a kiknek azt a most kibocsátott tartománygyűlési választási rendtartás megadja. Ugyanis a magyar és osztrák állampolgároknak választói joggal való felruházása helyett inkább a *tartományi illetőség megszerzését* kellett volna számukra *megkönnyíteni* és pedig oly mértékig, hogy ugyanazon feltételek mellett, a melyek mellett jelenleg a tartománygyűlési választói jogot gyakorolhatják, megszerezhessék magát a tartományi illetőséget is.

A magyar és osztrák állampolgárokat a választási rendtartás értelmében a választói jog kétféle alapon illeti meg: egyrészt a közszolgálatban való alkalmazás, másrészt a Bosznia és Hercegovina valamely községében birt választói jog alapján. Minthogy a tartományi önkormányzati szabályzat 3. §-ának 4. pontja értelmében a bosnyák-hercegovinai közszolgálatban történt végleges alkalmazás által a magyar és osztrák állampolgárok amugy is megszerzik a tartományi illetőséget, nem kellett

* Az I. kuria 1. választóosztályában a nők is választói joggal bírnak, a mennyiben megfelelnek a választói jog általános feltételeinek és a választási rendtartás 6. §-ának a) pontjában foglalt ama feltételnek, hogy földadó fejében legalább 140 koronát fizetnek. A női választók azonban e jogukat csak meghatalmazott által gyakorolhatják.

volna egyebet kimondani, mint hogy a községi választói jog megszerzésével, minden külön kellék igazolása nélkül elnyerhetik magát a tartományi illetőséget is. Ez különben is csak méltányos *distinctio* volna a magyar és osztrák állampolgárok számára más külföldiekkel szemben. A Serajevo város számára 1884. január hó 9-én kibocsátott községi szabályrendelet 6. §-a szerint pl. községi választói joggal bírnak azok a 24. életévüket betöltött magyar és osztrák állampolgárok, a kik Serajevóban legalább három év óta laknak és ott adót fizetnek; * tehát kimondandó lett volna, hogy a mennyiben megfeleltek e feltételeknek, a tartományi illetőséget minden további formalitás nélkül megszerezhetik.

Lényegére nézve tehát e módozat mellett változás nem állott volna be, és azok a magyar és osztrák állampolgárok, a kik érdekükben állónak tartják a tartománygyűlési választásokon való részvételt, a választói jogot a nélkül, hogy állampolgárságukat elvesztenék, továbbra is ugyanazon feltételek alatt gyakorolhatnák, mint a jelenlegi rendszer mellett, csak *más alapon*, a tartományi illetőség alapján; de ebben a formában legalább összhangba hozhattuk volna ott élő állampolgáraink érdekeit alkotmányjogunk követelményeivel.

Talán lesznek, a kik ez ellen azt fogják felhozni, hogy ily módon viszont a tartományi illetőség jelentősége emelkednék, minthogy a választói jog megszerzésének egyedüli feltételévé válnék; ezzel szemben azonban utalunk arra, a mit alább körülményesebben is ki fogunk fejteni, hogy a tartományi önkormányzati szabályzatban a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőség nagyobb közjogi jelentősége, a magyar és osztrák állampolgársággal szemben való különállása a mai berendezkedés mellett is oly teljes mértékben meg van őrizve, hogy a mint nem csökken a tartományi illetőség jelentősége a magyar és

* «Sammlung der Gesetze und Verordnungen für Bosnien und die Herzegovina». 1884. 2. I. 25034/I. sz.

osztrák állampolgároknak adott választói jog által, úgy viszont nem emelkednék az a választói jognak a magyar és osztrák állampolgároktól való megvonása által sem.

A «tartományi illetőség» fogalmának különben is az a tulajdonképeni jogi jelentősége, hogy az illetőségi területen a közjogi jogositványok gyakorlásának feltételét alkotja. Sőt még ugyanazon egy állam területén belül is, a mennyiben valamely területrésznek particularis állás biztosítatik, mint nálunk Horvátországnak, ott e területrészen a politikai jogok gyakorlásának különleges kellékéül tekintik általában az illető jogterületen birt illetőséget. Az 1888. szeptember 29-iki horvát-szlavon autonom választási törvény szerint pl. a társországok területén csak az bir választói joggal, a ki ott községi illetőséget szerzett (3. §.).

Tudjuk, hogy azokat a joghátrányokat, melyeket Bosznia népének a jelenlegi helyzet mellett választói joggal való felruházása előidéz, ezzel az említett módozattal még ki nem küszöböltük, csak bizonyos irányban redukáltuk, a mennyiben elháríthattuk volna a magyar és osztrák állampolgároknak azt az összevegyítését, mely a választói jognak jelenlegi szervezete mellett valóságos *osztrák-magyar állami szervnek* tünteti fel a boszniai sabort, *osztrák-magyar területnek* Bosznia területét és *osztrák-magyar állampolgároknak* a választói joggal felruházott magyar és osztrák állampolgárokat.

Azok a téves képzetek, melyek a vegyes választójogi rendszer nyomán Bosznia jogi helyzetének és egyuttal Magyarország és Ausztria államjogi kapcsolatának megítélésére vonatkozólag támadhatnak, különösen alkalmas talajra találnak Boszniában, a hol a törvények és rendeletek, főleg régebben, a magyar és osztrák állampolgárokról rendszeresen mint *österreichisch-ungarische Staatsangehörige*-ről beszélnek. Itt csak néhány nagyobb fontosságú rendeletet említünk különböző évekből, jellemzésül egyuttal arra, hogy mily kevéssé érvényesülhetett a magyar kormánynak törvényben biztosított befolyása Bosznia kormányzatára: Így az 1879. szeptember-10-iki körrendelet az idegen

állampolgárok megadóztatásáról,¹ az 1882. június 10-iki rendelet, mely szerint a nem tartományi illetőségű önkéntesek a bosnyák-hercegovinai csapatokba való felvételből ki vannak zárva,² az 1884. január 9-én kibocsátott serajevói községi szabályrendelet, valamint az 1885. április 17-iki rendelet az utlevélügyről és az idegenügy rendészetéről,³ következésképpen az «österreichisch ungarische Staatsangehörige» kifejezést használják.

Az osztrák-magyar állampolgárság, az egységes állampolgárság fogalma, melyet olyan könnyelműen belopózni engedtünk a boszniai törvénytarba, régi ábrándja Ausztriának, mely különböző formában, más-más változatban, de mindig egy célzattal, időnként vissza-visszatér. Számithatunk reá, hogy most is, éppen a boszniai közös parlament intézményére való hivatkozással újra életre fognak kelni ily irányú törekvések.

Már az osztrák polgári törvénykönyv szerkesztésekor merült fel először egy közös állampolgárság létesítésének eszméje, a mikor is 1756-ban a bécsi revideáló bizottság «Mária Terézia császárné azon alattvalóit is, a kik nem tartoztak az osztrák örökös tartományokhoz,» szerette volna egy közös állampolgárság kötelékébe egybe foglalni.⁴ Majd az 1849. március 4-én kelt nyílt parancs mondotta ki, hogy a «birodalom összes népei számára csak egy általános osztrák birodalmi állampol-

¹ «Sammlung der für Bosnien und die Herzegowina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen.» 1878—80. Wien, 1881. III. köt. I. rész. 355. l. 18852. sz.

² «Sammlung der Gesetze und Verordnungen für Bosnien und die Herzegowina.» 1882. 283. l. 17698. sz.

³ Sammlung. 1885. 99. l. 242/l. sz.

⁴ *Milner*: «Die österreichische Staatsbürgerschaft und der Gesetzartikel L: 1879.» Tübingen. 1880. 85. l. — *Harras*: «Geschichte der Codifikation des österreichischen Civilrechtes.» Wien. 1868. 78. l. A brünni szerkesztő-bizottság csak az osztrák örökös tartományok alattvalóit akarta egy közös állampolgárság által egyesíteni, míg a Mária Terézia uralma alatt álló többi országok alattvalóit külföldiekként kívánta megítélni, a bécsi bizottság ellenben tiltakozott az ellen, hogy a császárné különböző országainak alattvalói egymással szemben külföldieknek tekintessenek és hogy a jogképesség elismerése az egyes országok közötti érintkezésben a viszonyosságtól tételesség függővé.

gárság (*ein allgemeines österreichisches Reichsbürgerrecht*) létezik». (23. §.)¹ Az 1849. márczius 4-iki birodalmi alkotmányt ugyan hatályon kívül helyezte az 1851. december 31.-én kelt nyílt parancs,² de Ausztriában ugyszólván 1867-ig azt az elvet vallották, hogy megfelelően a centralistikus uralomnak, a «birodalom» összes tagjait egy állampolgárság kapcsolja össze, sőt még 1877-ből is ismerünk egy osztrák igazságügyministeri határozatot, mely szerint a külfölddel való érintkezésben a magyar és osztrák állampolgárság, mint egy egységes állampolgárság tekintendő (als *eine einheitliche Staatsangehörigkeit* aufzufassen ist).³

Az osztrák közjogi irodalomban is régi keletűek azok a törekvések, melyek a magyar és osztrák állampolgárság között bizonyos kapcsolatot kívántak létesíteni. Az osztrák jogászegyletben már 1868-ban vetette fel *Fierlinger* azt az eszmét, hogy kívánatos volna a monarchia két államának polgárai között egy, a szövetségi indigenátushoz (*Bundesindigenat*) analóg viszonyt teremteni.⁴ A «*Bundesindigenat*» eszméjét később *Karminski*⁵ karolta fel és abban a formában tartja megvalósíthatónak, a melyben azt a német birodalmi alkotmány 3. §-a⁶ létesíti. *Milner* kiindulva a véderő és a közös intézmények kötelekében való szolgálatnak ama jellegéből, hogy «az azokban szolgáló egyének hivatásuknál fogva kötelezve vannak hazájukon kívül egy más államért is szolgálatot teljesíteni», e látszólagos

¹ *Mayrhofer*: «Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern.» Wien, 1895. II. kötet 8. l.

² *Mayrhofer*: id. m. II. köt. 10. l.

³ Erläss des Justizminist. v. 28. Jänner 1877. (*Mayrhofer*: id. m. II. köt. 951. l.)

⁴ «Allgemeine österreichische Gerichts-Zeitung.» 1868. 18. sz.

⁵ «Zur Codification des österreichischen Staatsbürgerschaftsrechtes.» Wien, 1887. 22. l.

⁶ Gesetz betreffend die Verfassung des Deutschen Reichs, vom 16. April 1871. Artikel 3: Für ganz Deutschland besteht ein gemeinsames Indigenat mit der Wirkung, dass der Angehörige eines jeden Bundesstaates in jedem anderen Bundesstaate als Inländer zu behandeln und demgemäss zum festen Wohnsitz, zum Gewerbebetriebe, zu öffentlichen Ämtern, zur Erwerbung von Grundstücken, zur Erlangung des Staatsbürgerrechtes und zum Genusse aller sonstigen bürgerlichen Rechte unter denselben Voraussetzungen wie der Einheimische zuzulassen, auch in Betreff der Rechtsverfolgung und des Rechtsschutzes demselben gleich zu behandeln ist.

anómália megszüntetésére a kötelező kettős állampolgárság (*obligate Doppelbürgerschaft*) * létesítését, tehát oly megoldást ajánl, mely az állampolgárság kizárólagosságának alapelvével össze nem egyeztethető. Majd, mint ennél is «czélszerűbb» megoldási módozatot, a *Reichsbürgerschaft* behozatalát javasolja. Mindezeknél tovább megy *Dantscher*, a ki nem elégszik meg a birodalmi állampolgárság megteremtésének sürgetésével, hanem állítja és bizonyítani is igyekszik egy osztrák-magyar birodalmi állampolgárság (*österreichisch-ungarische Reichsangehörigkeit*) létezését.**

Ezeknek a törekvéseknek erős tegyveréül fog szolgálni a bosnyák alkotmány vegyes választójogi rendszere, mert valóban még ha egy teljesen érdektelen szemlélő elé terjesztenők is elvontan, magát a boszniai tartománygyűlés képét; hogy állapítsa meg abból az egyes elemeknek egymáshoz való viszonyát, vajjon nem szükségképen arra a conclusióra fog-e jutni, hogy itt egy, mindhárom elemet összefogó köteléknek kell léteznie, mely mellett mind a három honossági állapot, a magyar, az osztrák állampolgárság és a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőség, mint valamely közös indigenatusnak egyenrangú ágazatai tűnnek fel.

Kétségtelen, hogy a boszniai tartománygyűlés jelenleg szervezete által egy, következményeiben meg nem fontolt, hatásaiban kellőképen nem mérlegelt berendezkedést engedünk létesíteni; de bármennyire is alkalmas ez arra, hogy Boszniának a monarchia két államához való viszonyát a valóságtól el-

* *Milner*: id. m. 97—103. l. A kötelező kettős állampolgárságot olyképen tartja konstruálhatónak, hogy a közös intézményekben való szolgálatra csak az az osztrák és magyar állampolgár volna felvehető, a ki a hiányzó másik állampolgárságot is megszerzi; míg a véderőnél olykép kívánná ezt az eszmét keresztül vinni, hogy minden, a közös hadseregbe besorozott magyar és osztrák állampolgár a besorozás tényével ipso jure elnyerné a másik állampolgárságot. A közös intézmények és a közös hadsereg kötelékéből való kilépés alkalmával joga volna a kilépőnek az egyik vagy másik állampolgárság iránt optiót gyakorolni.

** «Der monarchische Bundesstaat Österreich-Ungarn und der Berliner Vertrag nebst der bosnischen Vorlage.» Wien, 1880. 314. l.

térő színben tüntesse fel, azokkal a veszedelmes konzekvenciákkal szemben, melyek ennek nyomán támadhatnak, megoltalmazza jogainkat a változatlanul fennálló törvényes jogállapot.

A boszniai alaptörvényeket kibocsátó királyi proklamáció kifejezetten kijelenti, hogy «Bosznia és Hercegovina alkotmányos intézményei semmiképen sem érinthetik Boszniának és Hercegovinának a monarchia két állama törvényeiben megállapított viszonyát ehhez a két államhoz», a miből világosan következik, hogy a boszniai alaptörvények reánk nézve csak annyiban bírnak jogforrás erejével, a mennyiben beilleszthetők a fennálló jogi kapcsolat keretébe. Minthogy az annexió ténye mind ez ideig nem emelkedett törvényerőre, illetve a szent korona souverainitásának Boszniára és Hercegovinára való kiterjesztéséről szóló törvény mindeddig megalkotva nincs, Boszniához való viszonyunkat ez idő szerint az 1880: VI. t.-cz. alapján kell megítélnünk. Miután pedig e törvény 5. §-a értelmében a jelenlegi viszony minden változtatásához a két állam törvényhozásainak hozzájárulása szükséges, és a tartományi alkotmány a két állam törvényhozásainak hozzájárulása nélkül jött létre, az abban foglalt rendelkezések a magyar jog szempontjából csak bizonyos korlátolt mértékben, azaz csak annyiban lehetnek irányadók, a mennyiben nem állnak ellentétben az 1880: VI. t.-cz. rendelkezéseivel, vagyis a mennyiben szorosan Bosznia *belső jogrendjére* vonatkoznak. Minden, e kereteken túlmenő intézkedés, tehát minden olyan intézkedés, mely Boszniának a monarchia két államához való viszonyára akár közvetlenül, akár közvetve kihatással volna, Bosznia és Hercegovina számára, e tartományok országos hatóságai és lakossága számára kötelező jogot alkot ugyan, de reánk nézve jogérvénynyel nem bír.

A királyi kéziratnak a jelenlegi jogállapot változatlan fenntartását deklaráló kijelentésével ellentétben azonban látjuk, hogy a választói jognak a tartománygyűlési választási rendtartásban létesített szervezete, nem ugyan közvetlenül, nem kifejezetten,

sőt tegyük hozzá, nem is szándékoltan, de közvetve olyan következményekre vezet, a melyek egyértelműek volnának a jelenlegi államjogi helyzet módosításával. Minthogy azonban ily iartalmu intézkedések ez idő szerint kizárólag a két állam törvényhozásainak hatáskörébe tartoznak, azokban tehát a boszniai alaptörvények jogalkotó képességgel egyáltalában nem bírnak, ennél fogva, a mennyiben a boszniai alaptörvények ily irányu rendelkezéseket tartalmaznak, azokat hatálytalanoknak, és ama jogkövetkezményeket, melyek azokból látszólag beállanak, nem létezőknek, semmiseknek kell tekintenünk. Hiába alkot tehát a bosnyák alkotmány a birodalmi egységet feltételező intézményeket, mindaddig, míg az 1880: VI. t.-cz. hatályon kívül helyezve nincs, irányadó egyedül az a jogi helyzet marad, melyet ez a törvény létesített. A tartománygyűlési választási rendtartás vegyes választójogi rendszerét ennél fogva, mint a bosnyák alkotmány jogkörén tullépő rendelkezést, törvényesnek el nem ismerhetjük, a boszniai tartománygyűlést jogintézménynek nem tekinthetjük, azt legfeljebb mint ideiglenes jellegű intézményt tényleg megtűrhetjük, a miből következik, hogy a magyar kormány elvileg jogosítva lesz a boszniai sabor bármely határozatát, melyet a tartományi önkormányzati szabályzat 38. §-a értelmében hozzájárulás végett eléje terjesztenek, akár *a limine* is elutasítani.

A magyar jog szempontjából az államjogi helyzet érintetlen fentartását, mint a törvényes állapotból önként következőt, külön kijelenteni nem volt szükséges, de nagy jelentőséget nyer e kijelentésnek a királyi proklamáció szövegébe való iktatása, mert mint a boszniai alaptörvényeknek az illetékes jogalkotó tényező által való autentikus interpretációja, garanciáját nyújtja annak, hogy sem Bosznia részéről, sem Ausztria részéről, a bosnyák alaptörvények bármely intézkedéséből sem származtathatnak olyan jogot, mely a jelenlegi államjogi viszonyynal ellentéznék. A bosnyák alkotmány tehát semmi irányban sem lehet a mai jogállapotra kiható változtatások forrása; a közjogi hely-

zetet érintő jogokat az sem nem alapít, sem pedig fennálló jogokat meg nem szüntet. Tehát éppen úgy, a mint abból sem Ausztria, sem Bosznia nem támaszthat semmiféle olyan igényt, mely őt ez ideig meg nem illette; éppen úgy nem szüntetheti meg az Magyarországnak az 1867: II. t.-cz.-ben biztosított jogát sem Bosznia reincorporációjához. Vagyis a boszniai alaptörvények Bosznia közjogi helyzete jövődő rendezésének semmi irányban sem praejudikálhatnak.

★

A tartományi alkotmánynak egy másik olyan intézménye, mely hatásában és következményeinél fogva Boszniának és Herzegovinának a monarchia két államához való viszonyát érinti, a *bosnyák-herzegovínai tartományi illetőség*, abban az új formájában, melyet a tartományi önkormányzati szabályzat és az ezzel egyidejűleg kibocsátott alaptörvények által nyer.

Hogy a tartományi illetőség szerepét és jelentőségét kellőképpen megismerhessük, mindenekelőtt azt kell vizsgálnunk, hogy minő viszonyban áll a tartományi illetőség a magyar és osztrák állampolgársághoz, azaz hogy a bosnyák alkotmány a tartományi illetőség mellett a magyar és osztrák állampolgárságnak mily szerepet kíván tulajdonítani az egyén jogállása szempontjából. A magyar és osztrák állampolgároknak választói joggal való felruházása ugyanis arra enged következtetni, hogy a boszniai alaptörvények a magyarokat és osztrákokat nem tekintik külföldieknek. Kérdés tehát, hogy Bosznia és Herzegovina területén a magyar és osztrák állampolgárok külföldieknek vagy belföldieknek tekintendők-e.

Az 1879. június 26-iki boszniai büntető törvénykönyv 71. §-a szerint *belföldiek* alatt a *tartományi illetőségű személyek* értendők. A magyar és osztrák honosok tehát éppen úgy, mint bármely más állam polgárai, külföldieknek tekintettek.* Mint-

* «Sammlung der für Bosnien und die Herzegowina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen». 1878—80. Wien. 1881. II. köt. 90. l. A boszniai Btk. a magyar és osztrák állampolgárokról a külföldiek fejezetében szól és csak annyi-

hogy e törvény ma is változatlanul hatályban áll, s a Bosznia és Hercegovina nemzetközi jogi helyzetében az annexió által bekövetkezett változás a 71. §. rendelkezésének nem derogált, az ott kifejezett alapelvet ma is irányadónak kell tekintenünk. Az a kérdés ugyanis, hogy Magyarország és Ausztria honosai Bosznia és Hercegovina területén külföldieknek vagy belföldieknek tekintendők-e, válhatatlanul összefügg e tartományok és a monarchia két állama közti közjogi kapcsolat kérdésével. Minthogy pedig az annexió mindeddig törvénybe czikkelyezve nincsen s így az annexió tényével pusztán Bosznia nemzetközi jogi helyzetében történt változás, de közjogi helyzete változatlan maradt, — a mit az alaptörvényeket kibocsátó királyi manifestum expressis verbis is elismer, — ennél fogva a magyar és osztrák állampolgárok megítélésének kérdése ma is ugyanazon az alapon döntendő el, mint az okkupáció tartama alatt. Ha tehát az eddigi viszony alapján a magyar és osztrák honosok Boszniában külföldieknek tekintettek, akkor változatlanul külföldieknek lesznek tekintendők ezután is.

Ámde keressük magában a tartományi önkormányzati szabályzatban a választ arra, vajjon nem kívánt-e a bosnyák jog Bosznia és Hercegovina területén belül a magyar és osztrák állampolgároknak a tartományi illetőségű személyekkel egyenlő jogállást biztosítani, nem kívánta-e éppen a választói jog megadása útján azt az álláspontját kifejezni, hogy a személyi státustól függő jogok tekintetében a tartományi illetőségű sze-

ban biztosít számukra kivételes elbánást, a mennyiben 75. §-ában kimondja, hogy az osztrák-magyar monarchia alattvalói idegen államnak ki nem adhatók. Az 1879. október 5-én 12529. sz. a. kiadott körrendelet a boszniai Btk.-nek magyar és osztrák állampolgárookra való alkalmazhatóságáról, «minden kétség eloszlatása céljából», külön is kijelenti, hogy a magyar és osztrák állampolgárok jogállása tekintetében változás nem következik be, vagyis hogy azok továbbra is külföldieknek tekintendők. (Sammlung. II. köt. 170. l.) Egyéb rendeletek is kifejezetten külföldiekként jelölik meg a magyar és osztrák állampolgárokat; így pl. az 1879. szeptember 10-iki 18852. számú körrendelet az idegen állampolgárok megadóztatásáról: «die österreichisch-ungarischen, sowie auch die übrigen fremdländischen Unterthanen» (Sammlung. III. köt. I. rész 355. l.), valamint a hagyatéki eljárást szabályozó 1885. április 14-iki 2442. számú rendelet. (Sammlung. 1885. 79. l.).

mélyek s a magyar és osztrák állampolgárok között különbséget nem tesz, illetve, hogy a magyar és osztrák honosokkal *quasi belföldiekként* bánt el.

A tartományi önkormányzati szabályzat 5. §-a egymagában is világos választ ad erre a kérdésre. E szerint ugyanis «lakó és tartózkodási helyét az országban minden odavaló illetőségű egyén szabadon választhatja,» és «*bosnyák-hercegovinai tartományi illetőségű* egyén Boszniából és Hercegovinából *ki nem tiltható*». Következik ebből, hogy a nem tartományi illetőségű személyek, és pedig tekintet nélkül arra, hogy magyarok, osztrákok vagy más külföldiek, e tartományok területéről kiutasíthatók. Az 5. §. második bekezdése szerint az idegen illetőségű személyek kitiltása a fennálló szabályok értelmében történik. E szerint maga az önkormányzati szabályzat kifejezetten hatályban tartja az eddigi jogszabályokat, a melyek pedig a külföldiek közé sorozzák a magyar és osztrák állampolgárokat. Az ide vonatkozó szabályokat jórészt az utlevélügyről és az idegenügy rendszetéről szóló 1885. április 17-iki rendeletben találjuk meg. Ez a rendelet is általában csak tartományi és nem tartományi illetőségű személyek, «Landesangehörige» és «Nicht Landesangehörige» között distingvál, és a Bosznia és Hercegovina területén tartózkodó magyar és osztrák állampolgárokat a külföldiekhez hasonlóan, bizonyos megszorításoknak, jelentkezési és igazolási kötelezettségnek* veti alá, és kimondja, hogy a mennyiben ebbeli kötelezettségeiknek meg nem felelnek, letartóztathatók, megbüntethetők és kiutasíthatók (8. §.). A 9. §. is egész általánosságban mondja ki, hogy a *nem tartományi illetőségű személyek*, ha az országban való tartózkodásuk a közrend szempontjából veszélyesnek látszik, *kiutasíthatók*.**

* A rendelet 5. §-a az igazolási kötelezettség tekintetében a magyar és osztrák állampolgárokat kedvezményesebb elbánásban részesíti, mint más külföldieket, a mennyiben csak érvényes igazoló jegy, szabályszerű szolgálati vagy munkakönyv felmutatását követeli meg, míg más külföldiektől utlevelet kíván. (Az 1879 január 31-iki rendelet a magyar és osztrák honosoktól is szabályszerű utlevelet kívánt).

** Az 1879 január 31-iki 257. sz. utlevél-rendelet a magyar és osztrák honosokat kifejezetten a kiutasítható külföldiek kategóriájába osztja (Sammlung. 1878—80. I. k. 390. I.)

Ha a bosnyák alkotmány a választói jog megadásával azt az álláspontját akarta volna kifejezni, hogy a magyar és osztrák állampolgárokat Bosznia területén elvileg a belföldiekkel egyenlőnek tekinti, akkor ennek az lett volna az előfeltétele, hogy biztosítsa számukra azt a minimális jogot, melyet a belföldiek az államtól igényelhetnek, a lakás és tartózkodás szabadságát, a kiutasíthatatlanság jogát, melyet az összes modern államok jogrendszere a belföldiek feltétlen jogaként elismer, sőt a melyet egyes államok, így Anglia, Belgium és Dánia,* bizonyos korlátok között még a külföldiek javára is biztosítanak. A kiutasítás alól való mentesség oly lényeges kritériuma valamely személy belföldi minőségének, hogy annak megvonása a legvilágosabban bizonyítja, hogy a bosnyák alkotmány fenn akarta tartani a határvonalat a tartományi illetőségű személyek és a magyar és osztrák állampolgárok, mint belföldiek és külföldiek között.

A kiutasítás ellen tehát a bosnyák jog értelmében egyedül a tartományi illetőség véd. A magyar és osztrák állampolgárok ekként abban a sajátos helyzetben lesznek Boszniában, hogy élvezik a legfőbb politikai jogot, a választói jogot, a melyet általában minden államban csak a belföldiek élvezhetnek, de nélkülözik azt a legcsekélyebb kedvezményt, mely az államok egyöntetű gyakorlata értelmében minden belföldit megillet, a lakás és tartózkodás szabadságát. E nagy következetlenség mellett azonban igen problematikus értékűvé válik a magyar és osztrák állampolgárok választói joga, mert ez a jog e szerint csak addig illeti meg őket, a míg a tartományi hatóságok megtürik az ő ott tartózkodásukat. Sőt végső eredményben ez a következet-

* Angliában a kormánynak a külföldiek kiutasításához külön törvényi felhatalmazásra van szüksége. (1905. augusztus 11-iki Aliens Act). Belgiumban az 1885. február 6-iki törvény igen szűk korlátok közé szorítja az államnak az idegenek kiutasítására való jogát, Dániában pedig az 1875. május 15-iki törvény értelmében az idegenek már két évi tartózkodás után elnyerik a lakás és tartózkodás jogát azzal a hatással, hogy sem ki nem adhatók, sem ki nem utasíthatók. (Liszt: «Das Völkerrecht». Berlin 1907. 208. l. — Ullmann: «Völkerrecht». Tübingen. 1908. 368. l. — Holtzendorff: «Handbuch des Völkerrechts». II. köt. 646. l. — Csarada: «A tételes nemzetközi jog rendszere». Budapest, 1910. 425. l.).

lenség oda vezet, hogy ilyképen még a *tartománygyűlésnek magyar és osztrák honos tagjai is kiutasíthatókká* válnának. És nem védi meg őket a kiutasítás ellen az önkormányzati szabályzat 34. §-ában adott mentelmi jog sem, mert ez a tartománygyűlési képviselőknek csak szavazataikért, s magában a tartománygyűlésben vagy annak bizottságaiban tartott beszédeikért biztosít mentességet, valamint azt mondja ki, hogy a tartománygyűlés beleegyezése nélkül az ülészak tartama alatt büntetendő cselekmény miatt — a tettenérés esetét kivéve — sem le nem tartóztathatók, sem bíróilag nem üldözhetőek. Az adminisztratív kiutasítással szemben azonban, mely nem tételezi fel büncselekmény elkövetését, a magyar és osztrák honos képviselők védtelenül állanak. Ilyképen módjában állana az országos kormánynak, sőt a kerületi hatóságoknak is, mert a kiutasítás az ő hatáskörükbe tartozik,* hogy a nekik alkalmatlan magyar és osztrák honos képviselőket a «közrend érdekében» egyszerűen eltávolítsák. Ha már a bosnyák alkotmány megajándékozta a magyar és osztrák állampolgárokat a tartománygyűlésen való részvétel jogával, akkor méltányos lett volna, hogy egyuttal biztosítsa joguk gyakorlására legalább is azt a garanciát, hogy a tartománygyűlésen kívül álló tényezők őket képviselői működésükben soha semmi körülmények között ne akadályozhassák.

Hogy a magyar és osztrák honosok jogállásáról kellő képet nyerjünk, foglalkoznunk kell még az alkotmánytörvényeknek ide vonatkozó pontjaival. Az önkormányzati szabályzat 18. §-a értelmében csak a tartományi illetőségű személyek birnak gyülekezési joggal; a gyülekezési jogról szóló és az önkormányzati szabályzattal egyidejűleg kibocsátott törvény 6. §-a pedig ezen felül még külön is kiemeli, hogy külföldiek *közügyek tárgyalására* összehívott gyűléseknél rendezők vagy vezetők gyanánt közre nem működhetnek. Az egyletekről szóló, ugyancsak 1910. február hó 17-én szentesített törvény 20. §-a szerint pedig külföldiek

* 1882. július 29-iki 30147. sz. rendelet 21. §. (Sammlung. 1882. 424. I.).

politikai egyletek tagjaiul fel nem vehetők. Minthogy a magyar és osztrák állampolgárokra nézve e rendelkezések alól kivétel nem állapítottatott meg; azoknak hatálya, mint külföldiekre, reájuk is kiterjed. Itt, az alsóbb fokú politikai jogok terén látjuk tehát az elismerését annak az elvnek, melyet a bosnyák alkotmány a legfőbb politikai jognál, a választói jognál nem respektált, hogy t. i. külföldiek oly jogokat, melyek útján közvetlenül vagy közvetve a közügyek intézésébe folynának be, nem gyakorolhatnak.

A magyar és osztrák állampolgárokra nézve ilyenképen az a visszás helyzet következik be, hogy míg a választói jogot az alkotmány megadja nekik az egész vonalon, és pedig úgy az aktív, mint a passzív választói jogot a tartománygyűlésbe. a járási tanácsba* és a községi képviselőbe,** addig az alsóbb rendű politikai jogokból ki vannak zárva. Míg tehát a legfelsőbb politikai testületnek, a tartománygyűlésnek tagja lehet a magyar és osztrák állampolgár, addig egy közönséges politikai egyletbe nem léphet be; s így ha egy magyar vagy osztrák honos tartománygyűlési képviselő egy politikai egyletbe kíván belépni,

* A járási tanácsról szóló 1910. február 17-iki törvény szerint úgy az aktív (11—16. §.), mint a passzív választói jog a járási tanácsba (28. §.) a magyar és osztrák állampolgárokat is megilleti.

** A Szerajevo számára 1884 január 9-én kibocsátott községi szabályrendelet 6. §-a szerint a községi aktív választói jog három évi állandó ott tartózkodás és adófizetés (legalább 2 frt földadó, 9 frt jövedelmi adó vagy 25 frt italmérési adó) alapján illeti meg a 24. életévüket betöltött, a 9. §. szerint pedig a passzív választói jog öt évi állandó ott tartózkodás és adófizetés (legalább 6 frt földadó, 27 frt jövedelmi adó vagy 75 frt italmérési adó) alapján illeti meg a 30. életévüket betöltött magyar és osztrák állampolgárokat. (Sammlung. 1884. 2. 1.) — Az 1907. február 16-án szentesített mostari községi statutum megadja az aktív és passzív választói jogot a községtanácsba azon magyar és osztrák honos községi tagoknak (Gemeindegenossen, 7. §.), a kiknek lakóhelye Mostar város területén van és ott ingatlanuk, illetve jövedelmük után egyenes adót fizetnek. Az aktív választói jog különös feltételei: férfnem, 24. életév betöltése, ingatlan vagy jövedelem után legalább 5 kor. egyenes adó fizetése; a passzív választói jog feltételei: 30. életév betöltése, írni tudás, a polgári jogok teljes élvezete, ingatlan vagy jövedelem után legalább 30 kor. egyenes adó fizetése. («Gesetz- und Verordnungsblatt für Bosnien und die Herzegowina.» 1907. IV. 14. sz.). — A városok közigazgatásáról szóló 1907. március 21-iki törvény szerint az aktív választói jog a 24. életév betöltése, a város területén való 2 évi állandó tartózkodás és legalább 3 kor. adófizetés feltétele (5. §.), a passzív választói jog pedig a 30. életév betöltése, 2 évi tartózkodás és legalább 10 kor. adófizetés feltétele mellett (7. §.) illeti meg a magyar és osztrák állampolgárokat. (Gesetz- und Verordnungsblatt. 1907. VII. 17. sz.).

akkor előbb annak rendje és módja szerint meg kell szereznie a tartományi illetőséget. Vagy ha a tartománygyűlésnek egy magyar vagy osztrák honos tagja beszámoló beszéde megtartása céljából gyűlést hív össze, ebben, minthogy ez közügyek tárgyalására összehívott gyűlés, a gyülekezési törvény 6. §-a alapján megakadályozható volna. Boszniában a magyar és osztrák állampolgárok számára e szerint az alsóbb rendű politikai jogok nehezebben lesznek elérhetők, mint a felsőbb rendűek.

De nemcsak az egyesülési és gyülekezési jog, mint politikai jogok terén, hanem még az *általános polgári jogok*, tehát ama jogok terén is, melyek nem jelentenek aktív részvételt az államhatalomban, distingvál az alkotmány a tartományi illetőségű és nem tartományi illetőségű személyek között. Az önkormányzati szabályzat az általános polgári jogokról szóló fejezetében bizonyos jogokat és pedig igen jelentős jogokat kifejezetten a tartományi illetőségű személyek számára biztosít, így a már fentebb említett lakó és tartózkodási szabadság jogán kívül, bármely kereseti mód szabad gyakorlásának jogát (5. §.), a nyelv és nemzeti jelleg tartartásának, (11. §.), s a tan- és nevelőintézet alapításának jogát (13. §.). Talán elég arra utalnunk, hogy különösen ez utóbbi jognak a tartományi illetőségűek számára való szorítása által milyen érzékenyen korlátozhatnák a tartományi hatóságok a magyarság nagyobb térfoglalását Boszniában.

Ezeket a külön kiemelt eseteken felül az önkormányzati szabályzat 2. §-a alapelveként mondja ki, hogy a törvény előtt minden tartományi illetőségű egyén egyenlő. A törvény előtti egyenlőség elve, mely szó szerint át van véve az 1867. december 21-iki osztrák alaptörvény (RGI. 142. sz.) 2. §-ából, minthogy egész általánosságban formulázott, a tartományi illetőségű személyeknek a jogélet minden terén, tehát úgy a közjogok, mint a magán- és a büntetőjog tekintetében való egyenlő jogi megítélését jelenti. Másik oldaláról tekintve azonban a 2. §-ban kimondott elvet, ez a jogegyenlőségnek exclusive a tartományi illetőségű személyekre való szorítását fejezi ki, vagyis

egyértelmű azzal, hogy a bosnyák jog a nem tartományi illetőségű személyeket az odavaló illetőségükkel egyenjogúaknak el nem ismeri. A miből következik egyúttal az, hogy a mennyiben a jognak bármely terén eltérő szabályok állanak fenn a nem boszniai illetőségű személyekre, azok éppen úgy kiterjednek a magyar és osztrák állampolgárokra is, mint bármely más külföldre, hacsak kifejezetten nem statuál rájuk nézve a bosnyák jog különleges szabályokat.

A nem tartományi illetőségűek, vagyis a külföldiek között ismét több-kevesebb megkülönböztetést tesz a bosnyák jog; a külföldiek egyik csoportjának több jogot, a másoknak ismét kevesebb jogot juttat. Így a magyar és osztrák állampolgároknak bizonyos korlátok között még politikai jogokat is ad, míg pl. a montenegróiakat még magánjogi tekintetben is megszorításnak veti alá, a mennyiben az ingatlan vagyon szerzéséből és az öröklési jogból is kizárja.* De elvileg az egyén jogállását Bosznia és Hercegovina területén első sorban az fogja meghatározni, hogy odavaló illetőségű-e vagy sem.

Említettük, hogy a tartományi önkormányzati szabályzatnak a jogegyenlőségre vonatkozó szakasza az 1867. december 21-iki osztrák törvényből vétetett át. Ha áttekintjük az analog osztrák törvényeket, meggyőződhetünk róla, hogy a bosnyák alkotmány egyéb intézkedései is szorosan osztrák mintára készültek. Az önkormányzati szabályzatnak az általános polgári jogokról szóló fejezete, a mennyiben a különleges boszniai viszonyok eltérő intézkedéseket nem követeltek, ugyyszólván hű másolata az említett osztrák Staatsgrundgesetz megfelelő szakaszainak.** A szabályzat 20. §-a, mely háború vagy zavarok esetén az

* Szalay László: «Bosznia és Hercegovina». (Márkus: Magyar jogi lexikon II. költ. 266. I.)

** Az önkormányzati szabályzat fontosabb rendelkezései közül pl. az 5. §. 1. bekezdése, mely a lakás és tartózkodás, az ingatlan-szerzés és a foglalkozás szabadságát mondja ki, teljesen azonos az osztrák törvény 6. szakaszával, a szabályzat 11. §-a, mely a nyelv és nemzeti jelleg fentartásának jogát statuálja, az osztrák törvény 19. szakaszával és a szabályzat 13. §-a, mely a tanítás szabadságát mondja ki, az osztrák törvény 17. szakaszával.

alkotmány ideiglenes felfüggesztésére jogosítja fel az országos kormányt, megfelel az 1869. május 5-iki osztrák törvény (RGI. 66. sz.) 1. §-ának. Az egyletekről szóló törvény ugyyszólván teljesen azonos az 1867. november 15-iki (RGI. 134. sz.) osztrák egyleti törvénnyel, a gyülekezési jogról szóló törvény pedig az 1867. november 15-iki (RGI. 135. sz.) osztrák gyülekezési törvénnyel.

Ugy véljük, annak a ténynek, hogy itt nagy fontosságu közjogi törvényalkotások teljesen az osztrák jog képére formáltak és hogy a bosnyák jog következetesen az osztrák alkotmány intézményeit létesíti, az osztrák alkotmány szellemét viszi Bosznia közigazgatásába, alig lehet politikai jelentőségét elvitatni. Mert a jogintézmények után való assimilálás erős kapcsoló eszköz, a midőn egy új területrésznek valamely állam kötelékébe való beillesztéséről van szó. Ha komolyan vesszük Magyarországnak Boszniához való jogát, már most érvényesitenünk kellene befolyásunkat azon irányban is, hogy a bosnyák jog egyet-mást fogadjon be a mi jogintézményeinkből is, bizonyos mértékben alkalmazkodjék a magyar állam közigazgatási berendezkedéséhez, mint a mely államnak kötelékébe kell előbb vagy utóbb Boszniának beillesztetnie.*

A bosnyák alkotmánytörvények intézkedéseinek rövid áttekintése is igazolta, hogy a bosnyák jog a magyar és az osztrák állampolgárságot nem tekinti a tartományi illetőséggel koordinált, hanem ennél alsóbb rendű személyi statusnak, mely az egyénnek nem adja meg Boszniában azokat a jogokat, a melyeket megad neki a tartományi illetőség. A magyar és osztrák állampolgároknak választói joggal való felruházása az ő jogi megítélésük tekintetében ne téveszsen meg bennünket, mert ezzel szemben a felsorolt jogszabályok igen világosan kifejezték

* Mint figyelemre méltó tényt említjük meg, hogy ez év január havában a boszniai és hercegovinai ügyvédi kamara memorandumot intézett az országos kormányhoz az osztrák polgári és büntető perrendtartás bevezetése céljából és memorandumában kiemeli, hogy kérelmének ugy magánjogi, mint közjogi jelentőségével teljes mértékben tisztában van.

a bosnyák jognak azt az elvi álláspontját, hogy a magyar és osztrák állampolgárokkal szemben is fentartja azokat a jogi különbségeket, melyek a tartományi illetőségű személyeket a nem tartományi illetőségűektől, mint belföldieket a külföldiektől elválasztják. A választói jog megadása tehát pusztán kivételt jelent, politikai szempontból statuált kivételt, mely kiemeli ugyan a magyar és osztrák állampolgárokat a többi külföldiek közül, privilegizált külföldiekké teszi, de külföldi minőségüket egyáltalában meg nem szünteti. Hogy a bosnyák jog ehhez az elvhez milyen szigoruan ragaszkodik, azt a magyar és osztrák állampolgárok kiutasíthatósága a legvilágosabban bizonyítja. És így, noha a választói jogot bizonyos korlátok között a külföldieknek egy privilegizált kategóriája is elnyerheti, a *politikai és polgári jogok teljessége* Bosznia és Hercegovina területén egyedül a tartományi illetőséghez van kötve. Vagyis Bosznia teljes jogu polgárai úgy köz- mint magánjogok tekintetében a tartományi illetőségű személyek. Ha tehát a magyar és osztrák állampolgárok, a választói joggal felruházott magyar és osztrák állampolgárok ott a politikai és polgári jogok összességében akarnak részesülni, akkor, előbb meg kell szerezniök a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőséget.

A bosnyák alkotmány, a midőn a magyar és osztrák honosoknak eddigi külföldi minőségét továbbra is fentartja, azon az alapon és abban a feltevésben alkottatott meg, mintha az annexiót becikkelyező magyar és osztrák törvény már hatályba lépett volna. Ámde e tekintetben csakis az osztrák törvényjavaslat elveiből indul ki és teljesen figyelmen kívül hagyja a magyar javaslatban kiemelt külön magyar jogot. A bosnyák alkotmány megalkottatott az osztrák javaslatban kifejezett azon elv alapján, mely szerint Boszniának Magyarországhoz és Ausztriához való területjogi viszonyában változás nem fog bekövetkezni,* vagyis hogy Bosznia továbbra is külföldnek fog tekin-

* 1162. der Beilagen zu den stenogr. Protokollen des Abgeordnetenhauses. — XVIII. Session 1908. 4. I.

tenni. Ennek megfelelően a tartományi önkormányzati szabályzat 1. §-a Boszniát és Hercegovinát «egységes, külön közigazgatási területnek» jelenti ki. Az önkormányzati szabályzat álláspontja tehát a területjogi kérdésben, a mennyiben Boszniának területjogi különállását fejezi ki, megegyezik Ausztria álláspontjával, sőt ez idő szerint megfelel a magyar jog álláspontjának is, mindaddig, míg a szent korona souverainitásának Boszniára és Hercegovinára való kiterjesztéséről szóló törvény be lesz cikkelyezve. A mai jogállapot mellett a magyar állampolgárok Boszniában a magyar jog szempontjából is külföldiek; Bosznia és Magyarország ez idő szerint egymással szemben külföld.

Azonban változás fog e tekintetben bekövetkezni akkor, a mikor a souverainitás kiterjesztéséről szóló magyar törvény hatályba lép. Más alkalommal kifejeztük, hogy az a magyar törvény, mely a király souverain jogainak Boszniára és Hercegovinára való kiterjesztését az 1867: II. t.-cz. 3. §-ának hatályban léte mellett fogja becikkelyezni, szükségképen maga után vonja, hogy a magyar jog szempontjából Bosznia azontul belöldnek tekintessék.* Az 1867: II. t.-cz. 3. §-a ugyanis az elveszett országrészek visszaszerzése esetén azok visszacsatolásának kötelezettségét iktatja törvénybe; a midőn tehát a magyar törvényhozás ennek alapján a souverainitás kiterjesztését becikkelyezi, ezzel helyreállítja Magyarország és Bosznia között a közjogi kapcsolatot, vagyis jogilag végrehajtja Bosznia visszacsatolását.

* «Az állampolgári jogviszonyok Boszniában és Hercegovinában.» Jogállam. VIII. évf. 422—452. l. — Ugyanakkor rámutattunk arra is, hogy ez még nem jelenti egyúttal azt, hogy a boszniai illetőségű személyek magyar állampolgárokká is válnak. Mert Bosznia lakosságának magyar állampolgárrá nyilvánítása szükségessé tenne egy ez iránti külön kormányzati aktust; minthogy azonban Magyarországot csak *de iure* illeti meg a főhatalom, a *tényleges* államhatalom pedig egyelőre továbbra is Ausztriával közösen fog gyakoroltatni, Magyarország meg lesz akadályozva abban, hogy Bosznia népét már most magyar állampolgárrá nyilvánítsa. Csak ha a *tényleges* reincorporatio s foganatosítható lesz, vagyis amikor Magyarország-a *tényleges* államhatalom kizárólagos birtokába lép, lesz Bosznia népe magyar állampolgárrá nyilvánítható. Mindaddig azonban a bosnyákokat és hercegovinaikat a magyar jog szempontjából külföldiekként kell megítélnünk.

Bosznia belföldként való megítélésének a magyar állampolgárok jogállása szempontjából bizonyos reális következményekben kell nyilvánulnia. Különösen kiemelni kívánjuk a változott helyzet konzekvenciáit a *kiutasítás* szempontjából. A bosnyák jog szerint ugyanis mint láttuk, a magyar állampolgárok is kiutasíthatók e tartományok területéről. A szent korona souverainitását becikkelyező törvény hatályba lépte után már most feladatunk lesz odahatni, hogy a kiutasításra vonatkozó szabályok a magyar állampolgárokkal szemben ne alkalmaztassanak, illetve respektáltassék az a helyzet, mely Magyarországra nézve e törvény hatályánál fogva szükségképen beáll.* Mert ha a jelenlegi szabályok továbbra is fentartatnának, ennek az volna a következménye, hogy kénytelenek volnánk tűrni, hogy egy jog szerint magyar államterületről magyar állampolgárok külföldi hatóságok által — mert a boszniai országos hatóságok nem magyar állami hatóságok — kiutasíttassanak. És e sérelmünk ellen ugyyszólván csak diplomáciai úton kereshetnénk orvoslást. Továbbá a souverainitás kiterjesztését becikkelyező törvény életbe lépése után a magyar állam területéről való kiutasításnak egyuttal Bosznia területére is ki kell hatnia. Ha tehát a kiutasított egyén Bosznia területére lép, akkor ellene a Ktk. 70. §-a alapján a kitiltó rendelet megszegése címén volna jogunk eljárni, ámde e jogunknak érvényt nem szerezhetnénk, mert kihágás miatt a bosnyák jog értelmében kiadatásnak nincs helye.

Az új helyzet megkívánná azt is, hogy a *kiadatásra* vonatkozó szabályok is megfelelően revideáltassanak, illetve, hogy Boszniának magyar államterületi minősége e téren is elismertessék, és pedig olyképen, hogy szabályszerű kiadatási eljárás mellőzésével, vagyis kiadatás helyett, azontul átkísérés útján szolgáltat-

* Már politikai okokból is követelnünk kell, hogy a magyar állampolgárok Boszniából ne legyenek kiutasíthatók, mert különben módjukban állana a tartományi hatóságoknak, a magyarságnak esetleges nagyobb arányú beáradását megakadályozni, a mennyiben a magyar honosok tömeges bevándorlásával, betelepülésével szemben a „közrend érdekében” való hivatkozással azoknak kiutasításával védekezhetnének.

sák ki a boszniai hatóságok a Bosznia területére menekült magyar honosokat a magyar hatóságok megkeresésére. *Doleschall* a kiadatásról szóló munkájában * rámutat arra, hogy a bosnyák Btk. 78. §-ának ama rendelkezése következtében, mely szerint a külföldön elkövetett vétségek miatt bűnvádi üldözésnek és kiadatásnak helye nincs, Bosznia területe valóságos menedékjogot biztosít a Bosznia területén kívül vétséget elkövetett külföldiek számára. Ha ezt az állapotot eddig megtűrhattuk, most, a lényegesen eltérő helyzet mellett lépéseket kell tennünk annak megváltoztatása iránt, mert valóban tarthatatlan helyzet az, hogy Boszniában, mint magyarrá vált területen, vétséget elkövetett magyar állampolgárok büntetlenül tartózkodhassanak.

A souverainitás kiterjesztését kimondó törvény e szerint a maga szükségszerű hatásainál fogva a magyar állampolgároknak az osztrákokkal szemben bizonyos tekintetben eltérő megítélését fogja szükségessé tenni Bosznia és Hercegovina területén.

Általában törekednünk kell, hogy Bosznia belföldi minőségét lehetőség szerint a jogélet egyéb terein is minél teljesebb mértékben elismerésre juttassuk, hogy ezzel is előkészítsük Bosznia közjogi helyzete végleges rendezésének megoldását. A mennyiben jogunk szabályai eltérően ítélik meg az egyén jogcselekményeit a szerint, a mint belföldön vagy külföldön követtetnek el, a Bosznia területén végzett jogcselekmények nem lesznek többé külföldön végzetteknek tekinthetők. Ennek megfelelően a Bosznia területén elkövetett bűncselekményeket a belföldön elkövetett bűncselekmények, a Bosznia területén kötött házasságot a belföldön kötött házasság megítélése alá kell majd vonnunk, a minek a Btk. II. fejezetében, illetőleg a H. T. VII. fejezetében foglalt rendelkezések alkalmazása szempontjából a gyakorlati jogélet terére kiható következményei lesznek. Más irányban is le kell majd vonnunk az új helyzet konzekvenciáit. gy Bosznia és Hercegovina területe jogunkban ez idő

* «Kiadatás.» (Márkus: Magyar jogi lexikon. IV. köt. 742. l.)

szerint nem részesül büntetőjogi védelemben, mert a Btk 127. §-ának 3. pontja csak a magyar államnak és a monarchia másik államának területe, vagy ezeknek (t. i. e két állam területének) valamelyik része ellen elkövetett bűntettekről szól. Bosznia és Herzegovina a mai helyzet mellett nem lévén része sem a magyar állam területének, sem a monarchia másik állama területének, az e tartományok területi épsége ellen elkövetett bűncselekmények nem lesznek a 127. §. 3. pontja alá vonhatók.* A szent korona souverainitásának kiterjesztését kimondó törvény hatályba lépte után azonban a Bosznia területe ellen elkövetett bűncselekmények is a 127. §. 3. pontjának rendelkezése alá fognak esni, vagyis már, mint a magyar állam területe ellen elkövetett felségsértés esetei, lesznek elbírálhatók.** Továbbá a Ktk. 13. §-a, mely szerint külföldön elkövetett kihágás miatt büntetésnek nincs helye, Boszniára azontul nem lesz alkalmazható s így a Bosznia területén elkövetett kihágások is büntetendők lesznek. Vagy hogy a jognak más teréről hozunk fel példákat, az 1879: L. t.-cz.-nek a magyar állampolgárság megszerzésére és elvesztésére vonatkozó rendelkezései szempontjából Bosznia ugyancsak belföldként lesz megítélendő; vagy az 1877: XX. t.-cz. 60. §-a, mely szerint gyámnak vagy gondnoknak csak a magyar állam területén lakóhellyel bíró személy rendelhető, nem lehet többé akadálya annak, hogy a Bosznia területén lakó személyek gyámnak vagy gondnoknak kirendeltessenek.

Mindezek a souverainitás kiterjesztését becikkelyező magyar törvényből szükségszerűleg származó következmények,

* *Fünkey* («A magyar büntetőjog tankönyve» 3. kiad. Budapest, 1910. 773. l.) megfelelően azon álláspontjának, hogy Bosznia és Herzegovina az annexió óta a két állam területéhez tartozik, a monarchia két államának közös tartománya (106. l.), a Bosznia és Herzegovina területe ellen elkövetett bűncselekményeket is a Btk. 127. §-ának 3. pontja alá tartozóknak tekinti.

** Az 1909. évi osztrák büntető törvényjavaslat külön felémlíti a Bosznia és Herzegovina területe ellen elkövetett bűncselekményeket, a monarchia alkotmánya és területe ellen elkövetett felségsértés fejezetében. (L. *Angyal Pál*: «Az osztrák büntetőjavaslat.» Jogállam. IX. évf. 5. füz. 390. l.).

melyek a jelenlegi provizorium keretén belül is keresztülvihetők, tehát keresztülvihetők a nélkül, hogy Ausztriának a tényleges közös kormányzás fentartásából folyó jogai ez által csorbitatnának.

★

A magyar és osztrák állampolgárok jogállásának vizsgálata arra az eredményre vezetett, hogy Bosznia és Hercegovina területén a *politikai és polgári jogok összességének kizárólagos forrása a bósnyák-hercegovinai tartományi illetőség.*

Illetőség alatt a maga eredeti jelentése szerint a községi illetőséget szokás érteni. Általában az egyén közjogi státusát egyrészt állampolgársága, másrészt községi illetősége határozza meg. Az állam területén kívül az egyén jogállása állampolgársága szerint minősül, míg községi illetősége az államon belül jelöli meg az ő közigazgatási hovatartozását. Az illetőség tehát az állampolgárságnak csak szűkebb fokozata, melynek általában adminisztratív jelentősége van.

A midőn azonban valamely állam keretén belül valamely területrészt autonómiát nyer, több-kevesebb közjogi különállással ruháztatik fel, szükségessé válik az e területrészt jogi kötelékébe való tartozás jelzőjeképpen megfelelő különleges illetőség, országos vagy tartományi illetőség fogalmát konstruálni, mely az e terület lakosait illető közjogi és magánjogi jogosítványokban való részesedésnek feltételét alkotja. Különleges közjogi, valamint nemzetközi jogi alakulatoknál az egyén jogi megítélését tehát az állampolgárság és a községi illetőség *mellett* még egy különleges jogi minőség, egy különleges illetőség határozza meg, mely azonban nem jelent külön átmeneti fokozatot állampolgárság és községi illetőség *között*, hanem csupán az illető partikularis terület valamely községének kötelékébe való tartozáshoz, vagyis a községi illetőséghez fűződő jogkövetkezmény. E szerint ennek a különleges illetőségnek is éppen úgy

az állampolgárság a feltétele, mint magának a községi illetőségnek. Így a horvát-szlavon országos illetőség, mely a társ-országok valamely községében birt illetőséget jelent, pusztán a magyar állampolgárságnak egy szűkebb ágazata. Egyiptomban pl. a török állampolgárság mellett még egy külön egyiptomi indigenátus áll tenn, mely az 1900. június 29-iki decretum értelmében az aktiv és passiv választói jog gyakorlásának feltétele.* De az egyiptomi indigenátus is csak a török állampolgárságnak egy szűkebb kategóriája és nem önálló honosság. Szóval az illetőség, bármely formájában, csak mint az *állampolgárság járuléka* jelentkezhetik.

A bosnyák-hercegovinai tartományi illetőség azonban eltér az illetőség általános jellegétől. Ez nem egy, az állampolgárság melletti, alsóbb fokozatu kategória, hanem egészen *önálló honossági status*.

Az okkupáció tartama alatt a boszniai tartományi illetőségnek más volt a jelentősége, mint ma. Akkor ugyanis, a míg a lakosság török állampolgársága fennállónak tekintetett, a tartományi illetőség alatt a két okkupáló állam kormányzata alá tartozás volt értendő, vagyis boszniai tartományi illetőségűek voltak azok a török állampolgárok, a kik csak névleg voltak a török állam polgárai, tényleg pedig a monarchia két államának alattvalói. A tartományi illetőség tehát akkor azt az elválasztó vonalat jelentette, mely a török állampolgároknak bizonyos kategóriáját saját államuk hatalmától elvonta és a monarchia két államának imperiuma alá helyezte. A boszniai illetőség e szerint akkor sem jelentett a maga eredeti értelmében vett illetőséget, azaz nem jelentette valamely állampolgárság szűkebb fokozatát, mert *idegen* állampolgárság mellett jelölte meg bizonyos személyeknek közigazgatási hovátartozását; vagyis más államhoz fűzte őket az állampolgárságuk és más államokhoz az illetőségük.

A tartományi illetőség ekkor a szó teljes értelmében

* Sieber; id. m. I. köt. 358. l.

vett *alávetettséget* jelentett. A boszniai tartományi illetőségű személyek éppen úgy pusztán alávetettjei voltak a két okkupáló államnak, a mint általában alá vannak vetve az állam hatalmának a területén tartózkodó *idegenek* is. Ugy a mint az idegen is alattvaló, *subditus* abban az értelemben, hogy az állam által bizonyos kötelezettségek teljesítésére szorítottatik, úgy ez ideig a tartományi illetőség sem volt egyéb, mint nagyobbfoku, az idegenek alávetettségénél terheesebb, több kötelezettséget tartalmazó, szorosabb alávetettség. A tartományi illetőség tehát az egyénre nézve mindeddig egyedül kötelezettségekben jelentkezett, a boszniai illetőségű személyek politikai jogosítványokban nem részesültek, sőt az általános polgári jogok sem voltak számukra biztosítva.

Most azonban, a mikor a bosnyák alkotmánytörvények a tartományi illetőségű személyeknek megadták a polgári és politikai jogok összességét, a mikor tehát a politikai jogosultság útján aktív közhatalmi tényezővé tették őket, bevonták az államhatalomba, részt juttattak nekik a közügyek intézésében, — a tartományi illetőségben kiképződött az a pozitív tartalom, mely abból ez ideig hiányzott és a mely általában az *állampolgárság* lényeges alkotó részét képezi. Mert az állampolgárság kétoldalu, egyidejűleg jogosító és kötelező jogviszony.* A tartományi illetőségű személyek, a kik eddig csak a maguk alávetettsége útján érezhették állami hovatartozásukat, most pozitív jogokkal felruházottan állanak *valamely államhatalommal szemben*. A boszniai illetőségű személyek jogi helyzete ilyképen az alkotmányos jogokban való részesítés által lényegesen átalakult, s a mikor a tartományi illetőség a polgári és politikai jogok összességének forrásává lett, ezzel az állampolgárság egész *tartalmi teljességét* nyerte.

Általában az állam területén való lakás és tartózkodás szabadságát (Wohnrecht), mely a kiutasítás és a kiadatás alól

* Jellinek: „System der subjektiven öffentlichen Rechte“. 116. I.

való mentességben nyilvánul, szokták az állampolgárság döntő kritériumaként megjelölni; * mint *Laband* mondja, az állampolgárt éppen az különbözteti meg az idegentől, hogy míg az idegent az állam csak *megtűri* a maga területén, addig az állampolgárnak *joga* van az állam területén élni. ** Láttuk, hogy Boszniában ez a jog kizárólag a tartományi illetőségű személyek számára fentartott abszolút jogként van elismerve. De az állampolgárság tartalmának bármely attributumát, az állampolgárságban rejlő jogok és köteleességek bármelyikét tekintsük, — a politikai jogosultság teljessége, az állampolgári szabadságjogok, a jog a külföldön való védelemre, másrésről az állampolgári hűség, engedelmesség, a védkötelezettség, — Bosznia népére nézve mind a tartományi illetőséghez van zűzű. A tartományi illetőség tehát Boszniában az összes állampolgári jogok és köteleességek forrása, és nincsen az állampolgárságnak olyan tartalmi része, melyet a boszniai illetőségűek maguk számára nem reklamálhatnának. A pusztán alávetettséget jelző tartományi illetőségből így formált a bosnyák alkotmány egy, az állampolgárságnak megfelelő jogviszonyt.

De nemcsak az állampolgárság tartalmi teljessége nyilvánul a tartományi illetőségben, hanem egyuttal az állampolgárság *önállósága* is. Az annexió előtt ugyanis a tartományi illetőség pusztán a török állampolgárság *mellett* állott fenn, midőn azonban az annexió következtében a lakosság török állampolgársága megszűnt, a tartományi illetőség, mint *állampolgárság nélküli status* tovább is fenmaradt. Ebben az új formájában a tartományi illetőség, mint teljesen önálló honossági kötelék szerepel, mely *közvetlenül*, vagyis más állampolgárság közvetítése nélkül megszerezhető. Ha tehát egy külföldi a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőséget elnyerni kívánja, nem kell

* *Bar*: «Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts.» Hannover, 1889. (2. kiad.) I. köt. 181. l. — *Martitz*: «Das Recht der Staatsangehörigkeit im internationalen Verkehr.» (*Hirth*: «Annalen des Deutschen Reiches.» 1875. 794. l.) — *Schulze*: «Lehrbuch des deutschen Staatsrechtes.» Leipzig, 1881. I. köt. 346. l.

** «Deutsches Reichsstaatsrecht». Tübingen. 1907. 44. l.

sem a magyar, sem az osztrák állampolgárságot megszereznie, hanem közvetlenül megszerezheti magát a tartományi illetőséget.

A bosnyák-hercegovinai tartományi illetőség tehát nem valamely állampolgárságnak szűkebb fokozatát jelenti, nincsen valamely állampolgárságtól feltételezve, mint általában az illetőség, hanem megszerzése tekintetében is éppen olyan önálló közjogi status, mint általában az állampolgárság, és különállása még a magyar és osztrák állampolgársággal szemben is érvényesül. Ez az első, állampolgárságtól független illetőség, a minőt egy állam jogrendszere sem ismer. A boszniai illetőségű személyek ilyképen az állampolgári jogokban és köteleességekben közvetlenül illetőségük alapján vesznek részt. És éppen ez a körülmény, hogy a tartományi illetőség az állampolgárságtól függő jogoknak és köteleességeknek önálló, vagyis állampolgárság által nem közvetített feltétele; teszi a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőséget az állampolgársággal egyenlő jogi jelentőségűvé. A bosnyák alkotmány, a mikor a tartományi illetőséget az állampolgári jogok és köteleességek kizárólagos forrásává tette, s annak közjogi különállását, minden más állampolgárságtól való függetlenségét a kiutasíthatatlanságnak egyedül a tartományi illetőségű személyekre való szorítása által biztosította, megadta a tartományi illetőségnek azt a pozíciót, azt a rangot, mely valamely területen csakis az állampolgárságot illeti.

A tartományi illetőségnek ez az önállósága nemcsak Bosznia és Hercegovina területén belül, hanem a külfölddel szemben is érvényesül, a mennyiben a boszniai tartományi illetőség más államokkal, sőt a monarchia két államával szemben is önálló állampolgárságként szerepel.

Igy a magyar jog is kénytelen lesz bizonyos vonatkozásokban a boszniai tartományi illetőséget, mint önálló honosságot megítélni. Az 1879: L. t.-cz. 19. §-a szerint mindaddig, míg idegen honosságuk be nem bizonyíttatik, magyar állampolgároknak tekintendők, a kik a magyar korona országai területén születtek. Ha egy olyan egyénről, a ki ez alapon

mint magyar állampolgár szerepelt, később beigazoltatik, hogy atyja boszniai illetőségű volt, ez kétségtől az idegen honosság bebizonyításának lesz tekintendő, noha a magyar jog a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőséget állampolgárságnak nem tekinti. Tehát ez esetben a boszniai illetőségnek a már megszerzett magyar állampolgárságot is megszüntető hatálya lesz. Továbbá ugyanezen törvény 33. §-a szerint elvesztik a magyar állampolgárságot azon gyermekek, a kik külföldi honosságu természetes atyjuk hazájának törvényei értelmében törvényesítettnek, a mennyiben e törvényesítés által atyjuk állampolgárságát elnyerik. Minthogy a tartományi önkormányzati szabályzat 3. §-ának 2. pontja értelmében a tartományi illetőségű atya részéről történt törvényesítés által a boszniai tartományi illetőség megszereztetik, úgy véljük, daczára annak, hogy az 1879: L. t.-cz. 33. §-a a külföldi «honosságu» kifejezést használja, és a törvényesítő atya «állampolgárságáról» szól, megszűntnek kell tekintenünk a boszniai illetőségű atya által törvényesített gyermekek magyar állampolgárságát, mert itt a törvény ratioja szerint az a döntő, hogy a törvényesítő atya *nem magyar állampolgár*, és e tekintetben közömbös, az, hogy az ő honossági statusát «állampolgárságnak», vagy «illetőségnek» nevezik. Igazolja ezt a következő §. analógiája. A 34. §. szerint ugyanis elveszti magyar állampolgárságát azon nő, a ki *nem magyar állampolgárhoz* megy férjhez. E §. szövegezéséből már nyilvánvaló, hogy az állampolgárság elvesztésének családjogi okoknál fogva beálló eseteinél elegendő a családjogi változást okozó személy nem magyar állampolgársága. A magyar állampolgárságnak és a tartományi illetőségnek egymáshoz való viszonya tehát azt mutatja, hogy bár jogilag nem tekintjük a tartományi illetőséget honosságnak, tényleg, ha az állampolgárságról szóló törvényünk intencziója szerint kívánunk eljárni, kénytelenek leszünk a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőség önállóságának következményeit a magyar állampolgárság ellenében is levonni és a tartományi

illetőségnek állampolgári minőségét, állampolgári „rangját” respektálni.

Nemkülönben az osztrák jog is, mely — hasonlóan a magyar törvény megfelelő szabályaihoz, — az osztrák állampolgárnőnek külföldvel kötött házassága, valamint a házasságon kívül született kiskorú gyermeknek külföldi honosságú atyja részéről történő törvényesítése által megszűntnek tekinti az osztrák állampolgárságot,* ugyancsak kénytelen lesz a bosnyák-hercegovinai illetőségű személyhez való férjhezmenetel és a bosnyák-hercegovinai illetőségű személy által történő törvényesítés tényének is az osztrák állampolgárságot megszüntető hatályt tulajdonítani.

A külfölddel való érintkezésben a tartományi illetőséget ez az önállósága emeli az állampolgársággal *egyenrangu* személyi statussá. A tartományi illetőség önállósága a nemzetközi forgalomban első sorban tehát abban nyilvánul, hogy bár a tartományi illetőség nem jelent állami kötelékbe tartozást, sem a monarchia két állama, sem más harmadik állam nem fog a boszniai illetőségű személyekkel hontalanokként elbánni. Például az 1889. június 27-iki francia állampolgársági törvény 17. szakasza értelmében, mely az idegen államban való honosítás által a francia állampolgárságot megszűntnek mondja ki, a francia jog a boszniai tartományi illetőség megszerzésével is bizonynyal megszűntnek fogja tekinteni a francia állampolgárságot; tehát a tartományi illetőséget valóságos állampolgárságként fogja megítélni.

Másrészt pedig, ha a boszniai tartományi illetőség egy személyben valamely idegen állampolgársággal halmozódik, az illető személy mint kettős állampolgár fog megítéltetni és két állam jogának ilyképen felmerülő collisiója esetén a kettős állampolgárságra vonatkozó elvek szerint fog elbíráltatni. Így előfordulhat a boszniai illetőségnek magyar vagy osztrák

* *Gumplowicz*: „Das österreichische Staatsrecht.” Wien, 1907. 236. l.

állampolgársággal való cumulatioja az önkormányzati szabályzat 3. §-ának 4. pontja következtében, mely szerint a magyar és osztrák állampolgárok a bosnyák-hercegovinai közszolgálatban történt végleges alkalmazás által elnyerik a tartományi illetőséget. Minthogy továbbá ugyanezen §. 1. pontja alapján a tartományi illetőségű szülőktől való leszármazás átruházza a tartományi illetőséget, a boszniai közszolgálatban alkalmazott magyar és osztrák állampolgárok gyermekei a bosnyák jog szerint boszniai illetőségűeknek, a magyar jog szerint pedig magyar, illetve az osztrák jog szerint osztrák állampolgároknak fognak tekinteni. Vagy pl. az 1869. január 19-iki török honossági törvény 5. artikulusa értelmében az a török állampolgár, a ki a török kormány engedélye nélkül idegen államban honosítja magát, nem veszti el török állampolgárságát. Ha tehát egy török állampolgár ilyen engedély nélkül megszerzi a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőséget, a török törvény értelmében török állampolgárnak, a bosnyák jog szerint boszniai illetőségűnek fog tekinteni. Az 1889. június 27-iki francia törvény 8. szakasza szerint a Franciaországban született törvénytelen gyermek azon szülője állampolgárságát követi, a ki őt először elismerte. Ha egy boszniai illetőségű nőnek francia földön született törvénytelen gyermekét francia honosságu atyja ismeri el először, ezzel a francia jog szerint francia állampolgár, míg a bosnyák jog szerint boszniai illetőségű lesz. Konfliktus állhat elő Bosznia, illetve Ausztria és Magyarország s Franciaország között, ha az ily személy egyik vagy másik részről védkötelezettsége teljesítésére szoríttatnék. Az angol jog külföldi nőnek angol területen, házasságon kívül született gyermekét angol állampolgárnak tekinti,* tehát egy boszniai illetőségű nőnek pl. Londonban született törvénytelen gyermeke az angol jog szerint angol állampolgárnak, a bosnyák jog szerint ellenben boszniai tartományi illetőségűnek fog tekinteni. Vajjon

* *Hatschek*: «Englisches Staatsrecht.» Tübingen. 1905. I. köt. 220. l.

egy harmadik államban Ausztria és Magyarország vagy Anglia külképviseleti hatóságainak védelmét veheti-e igénybe az ily személy. Felhoztuk e néhány esetet annak igazolására, hogy a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőség más államokkal szemben is mint önálló állampolgárság szerepel, vagyis nemzetközi jogi szempontból is önálló honossági statusként jelentkezik.

A bosnyák-hercegovinai tartományi illetőséget Bosznia és Hercegovina területén belül az *állampolgárságnak megfelelő közjogi állás*, e tartományok területén kívül pedig az állampolgárságnak megfelelő *nemzetközi jogi önállóság* illeti meg, vagyis a tartományi illetőség úgy befelé, mint a külfölddel szemben ugyanazon jogi hatásokat eredményezi, mint az állampolgárság.

Az a tartományi illetőség, mely az *állampolgárság helyett* fejezi ki valamely személynek valamely terület jogi kötelékébe való tartozását, mely az állampolgárságtól elválaszthatatlan jogoknak és köteleességeknek kizárólagos forrása, s mely az állampolgárság minden kritériumával fel van ruházva és sem formai, sem tartalmi tekintetben attól nem különbözik, az csak névleg iesz tartományi illetőség, tényleg azonban állampolgárság. Itt tehát a tartományi illetőség nevezete alatt egy valóságos állampolgári kötelék keletkezik és a bosnyák alkotmány, a midőn a közhatalomban való aktív részesedésre ad jogot a tartományi illetőségű személyeknek, ezzel *valamely államhatalommal* való kapcsolatukat ismeri el.

Az állampolgári kötelék közvetlen jogviszonyt létesít az államhatalom és az egyén között, mely kölcsönös jogok és köteleességek útján jelentkezik. Ez a kötelék absolut és exclusiv egység, mely megosztottságot nem tűr; azok a jogok és köteleességek, melyek tartalmát alkotják, csak *egy* államhatalom irányában való jogokat és csak *egy* állammal szemben fennálló köteleességeket jelentenek. Két állam államhatalmában egy személy egyidejűleg nem osztozhatik. A mikor tehát egy boszniai illetőségű személy a bosnyák alkotmány adta politikai jogaival, pl. választójogával él, akkor nem mondhatjuk, hogy ezzel az

egy actussal Magyarország és Ausztria államhatalmában vesz részt. A pusztá alávetettség, a mit a tartományi illetőség ez ideig jelentett, mint *két állam hatóságainak* való alávetettség is elképzelhető, de a mikor az illetőség állampolgársággá emelkedik, a mikor tehát az *államhatalomban való részesedésnek* kifejezője lesz, akkor abban már valamely egységes, vagyis a két államtól különálló állami személyiséghez fűző kötelék létezése nyilvánul meg.

A tartományi illetőség fogalmából ilyképen egy egészen különleges államjogi kötelék bontakozik ki, egy külön boszniai honosság, mely a Bosznia és Hercegovina jogi kötelékébe tartozókat, mint e tartományok külön jogi népességét jelöli meg. De melyik az az állami kötelék, mely itt, az állampolgári rangra emelt, hogy úgy mondjuk, állampolgárosított illetőség képében megjelent, melyik az az államhatalom, a melynek gyakorlásában a bosnyák alkotmány Bosznia népének részt juttat?

Vajjon Bosznia külön államiságát kívánta-e ezzel a bosnyák alkotmány kifejezni, és ezt a különleges állampolgári köteléket az önálló boszniai állam előre küldött hirdetőjének, első megjelenési formájának kell talán tekintenünk. Ha végig tekintjük az alkotmánytörvények rendelkezéseit, azokból kellőképen kilálglik, hogy a bosnyák alkotmány nem kívánt egy kialakulóban levő *önálló Bosznia* előkészítése lenni, és úgy véljük, valóban tévednek azok, a kik ebben az alkotmányban Bosznia állami különállásának első fokozatát, trialistikus alakulatot szeretnének látni.

Igaz, a tartományi önkormányzati szabályzat Boszniát és Hercegovinát egységes, külön közigazgatási területnek, vagyis a monarchia két állama területétől különálló területnek jelenti ki, és széleskörű autonómiával ruházza fel e tartományokat, de ennek a területnek és ennek az alkotmánynak provinciális jellegét, Boszniának subordinált, a két államtól függő helyzetét teljes mértékben megőrzi. Az alkotmánytörvények általában *igyekeztek betartani* azokat a kereteket, a melyeket Bosznia és Hercegovina

jogi helyzetére nézve az 1880: VI. t. cz., illetőleg az 1880. évi február 22-iki osztrák törvény (RGI. 18. sz.) kijelölt. Ehhez képest a tartományi önkormányzati szabályzat a két állam kormányának és törvényhozásának befolyását, mely eddig csak az abszolút kormányzásnak megfelelő formában érvényesülhetett, most, hogy Bosznia népe országos képviseletet nyert, a törvényhozás terén is igen messzemenőleg biztosította, a mennyiben mindennemű kormányelőterjesztéshez úgy a tartománygyűlés elé való terjesztését megelőzőleg (37. §.),* mint a tartománygyűlés részéről történt elfogadása után, a két állam kormányának hozzájárulását kívánta meg (38. §.). Boszniának függő helyzete nyilvánul abban is, hogy nincsen parlamentáris, vagyis a tartománygyűlésnek felelős kormánya, hanem az önkormányzati szabályzat 1. §-a szerint az országos kormány az ország közigazgatásáért a bosnyák-hercegovinai közigazgatás vezetésével megbízott közös ministeriumnak felelős. Ez a függőség nyer továbbá kifejezést a választási rendtartásnak azon intézkedéseiben is, melyek a magyar és osztrák állampolgároknak is megadták az aktív és passív választói jogot.

De különösen világosan nyilatkozik Bosznia önállóságának hiánya a tartománygyűlés hatáskörének csonkaságában, illetve abban, hogy a tartománygyűlés hatásköre kizárólag bosnyák-hercegovinai ügyekre terjed ki, *de ez ügyek közül is* kivéteket minden olyan ügy, mely nem csupán Boszniát és Hercegovinát, hanem a monarchia két államának valamelyikét vagy mindkettejét is illeti. (Önkormányzati szabályzat 41. §.) Ilyképen a tartománygyűlés hatásköréből el vannak vonva mindazon ügyek, a melyek Bosznia államjogi helyzetére, Magyarországhoz és Ausztriához való viszonyára vonatkoznak; ** a közjogi helyzet

* A szerb pártok körében éppen e §. módosítása céljából indult meg az akció az alkotmány revíziója iránt.

** A tartománygyűlés határozathozatali jogköréből ki vannak zárva továbbá a közös ügyek, a közös egyetértéssel intézendő, a véderőt illető ügyek, a Magyarország és Ausztria között kötött kereskedelmi és vámszerződésben szabályozott, valamint azon ügyek, melyek az 1880: VI. t. cz., illetőleg az 1880. február 22-iki osztrák törvény

kérdése tehát a tartománygyűlésen fel nem vehető, így pl. a magyar szent koronának Boszniához való joga tekintetében a tartománygyűlés állást nem foglalhat.* A tartományi alkotmány ugyan úgy a tartománygyűlésnek, mint az országos kormánynak bizonyos mértékben befolyást enged a kompetenciájukon kívül eső ügyekre is, a mennyiben az önkormányzati szabályzat 1. §-ának 4. bekezdése szerint a *kormány hatáskörén kívül eső*, de Boszniát is érintő ügyekben az országos kormány képviselői is meghallgatandók, a 39. §. szerint pedig a tartománygyűlés kebeléből kiküldött *tartományi tanács* a Boszniát és Herzegovinát érintő *közügyekre*, tehát a *tartománygyűlés hatáskörén kívül eső ügyekre* is, vagy az országos kormány felszólítására nyilatkozik, illetve véleményt mond, vagy saját kezdeményezésére ily ügyekben a két állam kormányaihoz előterjesztéseket intézhet. A tartományi tanácsnak e szerint joga van a Bosznia közjogi helyzetét érintő kérdésekben is, így a magyar történeti jog kérdésében is. előterjesztéseket tennie. Azonban ez pusztán consultatív jellegű közreműködés, és az illető ügyek a tartományi tanácsnak, illetve az országos kormány képviselőinek véleményétől eltérően is eldönthetők.

Boszniának tehát nincsen joga beleszólni saját sorsának intézésébe; államjogi helyzete, alkotmánya, közigazgatási berendezkedése a monarchia két állama által, és Bosznia törvényhozásának akarata nélkül, sőt annak ellenére is bármikor megváltoztatható. Törvényhozása, végrehajtó hatalma nem önálló, hanem a két államtól függ, azoknak befolyása és ellenőrzése alatt áll. Bosznia a maga jövőjének irányításába még oly mértékben sem

szerint csak a monarchia két államában egybehangzóan hozott törvények alapján szabályozhatók (41. §.). A tartománygyűlés hatáskörébe utalt költségvetési jog annyiban szűved megkorlátást, hogy a bosnyák-hercegovinai csapatokra, (45. §.), valamint a közös egyetértéssel intézett ügyekre vonatkozó költségvetési tételek nem képezik tanácskozás tárgyát a tartománygyűlésen (46. §.).

* Az önkormányzati szabályzat 30. §-a értelmében a tartománygyűlést illető *felirati jog* is csak a tartománygyűlés hatáskörébe tartozó ügyekre terjed ki, tehát Bosznia és Herzegovina államjogi helyzetének kérdésében a tartománygyűlés feliratok útján sincsen jogosítva nyilatkozni.

folymhat be, mint a mely mértékben megadta ezt a jogot Horvátországnak az 1868: XXX. t.-cz. 70. §-a, mely szerint a társországok országgyűlésének hozzájárulása nélkül e törvény rendelkezései meg nem változtathatók. És így Bosznia Horvátországnál alsóbb rendű államjogi alakulat, mert noha autonómiája szélesebb körű, mint Horvátországé, de ez autonómia felett önrendelkezési joga nincsen, vagyis alkotmányos intézményei tőle a két állam által egészen vagy részben elvonhatók.

Jellinek az állam és tartomány közé egy közbenső fokoza-
tot helyez, az u. n. «államtöredéket», mely alatt azon poli-
tikai alakulatokat érti, a melyek az államnak egyes, de nem
összes kritériumaival bírnak és ennél fogva úgy az államtól, mint
a tartománytól különböznek.* Az államtöredékek sorában fel-
említi Boszniát is, mint külön területtel és külön alattvalókkal
bíró alakulatot.** Minthogy Boszniának mai helyzete mellett
is vannak saját polgárai, vagyis oly személyek, a kik más
állam kötelékébe nem tartoznak, csakis Bosznia kötelékébe, és
ez idő szerint van saját területe is, vagyis oly terület, mely más
államhoz nem tartozik, ez elégséges volna ahhoz, hogy Bosznia
jelenlegi helyzetében is «Staatsfragment»-nek tekintessék, — ha ez
a helyzet nem volna kifejezetten *ideiglenes helyzet*, egy puszta
interimisticum, a mely nem felel meg szervezett jogi rendezés-
nek, hanem csak fentartása az eddigi *tényleges állapotnak* azon
időpontig, a míg a végleges jogi rendezésre a megfelelő formát
megtalálják. A jogi rendezés feltétele, hogy a jogi helyzet
bizonyos *állandóság* jellegével szerveztessék, hogy az intézmé-
nyek bizonyos maradandóság jellegével ruháztassanak fel. A mai
helyzet azonban pusztán átmeneti alakulat, és úgy a *területi kü-
lönállás*, mint a *különleges illetőség* éppen ezen átmeneti, függő
helyzetből folyó következmények, melyek azonnal meg fognak
szűnni, mihelyt a végleges rendezés formája iránt Magyarország
és Ausztria egymás között megegyezik. Sőt Boszniának ma még

* «Ueber Staatsfragmente» Heidelberg. 1896. 17. l.

** Id. m. 20. l. — Az államtöredékek közé sorozza Horvátországot is. 35. l.

fennálló területjogi különállása mihamar kétségesseé fog válni, a mint a szent korona souverainitásának kiterjesztését beczikkel-lyező törvény hatályánál fogva Bosznia jogilag magyar állam-területté válik. Csak véglegesen rendezett, azaz jogilag szer-vezett formájában lehet majd Boszniáról megállapítani, hogy megfelel-e államtöredéknek, *Land*-nak, a mely megjelölést Jelli-nek az összes államtöredékekre nézve proponálja.* Azonban, még ha Staatsfragment-nek minősíthetnők is Boszniát, ebből sem lehetne még a trialismust kimagyarázni, mert valamely területnek államtöredékként való elismerése: állami önállóságot még egy-általában nem jelent. Ebből a szempontból tehát a Jellinek-féle kategoriának inkább csak elméleti jelentősége van.

Külön boszniai közhatalom, vagyis Boszniának saját aka-ratán nyugvó kormányzó hatalma tehát nincsen és illet a bos-nyák alkotmány sem kíván elismerni. A *suprema potestas* Boszniában ez idő szerint a monarchia két államát illeti és az csak azért gyakoroltatik külön boszniai szervek (tartomány-gyűlés, országos kormány, tartományi hatóságok) útján, mert a monarchia két államának jelenlegi kapcsolatában arra más mód nem kínálkozott, minthogy a két államnak nincsenek olyan közös szervei, a melyek útján ez a hatalom ott gyakorolható volna.

Bosznia e szerint mindennemű állami önállóságot nélkülöz és így az az államhatalom, melyet a tartományi illetőség neve alatt jelentkező állampolgárság mögött kerestünk, nem lesz valamely különleges boszniai államhatalom. Más államhatalom-nak kell tehát a tartományi illetőség mögött lappangania.

A vegyes választójogi rendszer vizsgálatánál nyert eredmé-nyek után nem lehet többé kétséges, hogy ezt az állami köteléket a bosnyák alkotmány hol keresi. Ugyanaz az államhatalom igényli itt is elismertetését, a melylyel ott, a vegyes választójogi rendszer-nél találkoztunk. Egy új, eddig nem létezett állami kötelék jelentkezik itt, a boszniai illetőségű személyeknek közvetlen jogi

* Id. m. 46. l.

kötélék után való kapcsolatba hozatala a monarchiával, mint önálló jogalánnyal; vagyis a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőség voltaképpen nem egyéb, mint az *egységes birodalmi állampolgárságnak* egészen tiszta formája, a *monarchia állampolgárságának* elismerése. A boszniai tartományi illetőség e szerint méltóképpen egészíti ki a birodalmi állampolgárság létesítésére irányuló kísérleteknek azt a sorozatát, melyet fentebb ismertettünk.

Mindeddig nem volt olyan intézmény Boszniában, mely feltételezte volna egy egységes államhatalom létezését, hanem a paritás az uralom minden terén egyaránt keresztülvihető volt. És íme a bosnyák alkotmányban már a második olyan intézménnyel találkozunk, a melyen megtörik a paritás és egységbe olvad. Az egyik a boszniai tartománygyűlés, mint közös parlament, mint a monarchia két államának közös és egységes szerve, a másik a tartományi illetőség nevezete alatt jelentkező birodalmi állampolgárság, a melybe mint oszthatatlan egységes kötelékbe még erőszakolt fictiók után sem lehet a paritást belemagyarázni.

Bizonynyal ilyen jövőbeli alakulatok lehetősége lebegett Szilágyi Dezső előtt, a mikor három évtizeddel ezelőtt, az 1880. évi VI. t.-cz. képviselőházi tárgyalásakor hangoztatta, hogy itt «lerakjuk az alapjait annak, hogy a két állam közt fennálló kapcsolatból egy harmadik közös állam nőjje ki magát mindkét állam felett.» *

A tartományi alkotmány rendelkezéseiből így bukkan elő intézmények formájában egy bár meg nem nevezett, de már látszólag szervezett államhatalom. És ezzel a bosnyák alkotmány rendelkezéseinek végső konzekvenciájaképpen eljutottunk oda, hogy ez intézményekből az látszik kiderülni, hogy ha van egy egységes törvényhozó testület, ha van egységes birodalmi állampolgári kötelék, akkor az a terület, a melyre ennek az egységes törvényhozó testületnek hatásköre kiterjed, az a terület,

* «Képviselőházi Napló » 1878—81. VIII. köt. 75. l.

a melynek jogi kötelékébe való tartozást ez az állampolgári kötelek kifejez; ez a terület a bosnyák alkotmány megvilágításában nem lehet más, mint birodalmi terület. A bosnyák alkotmány tehát ismer olyan jogi fogalmakat, a minőket a Bosznia és Hercegovina jogi helyzetét megállapító magyar és osztrák törvények nem ismernek, a mennyiben létesít közös törvényhozó szervet, külön állampolgári kötelékét, és külön birodalmi területet, *Reichsländ*-ot. Bosznia, mint birodalmi tartomány lenne e szerint az az érintkezési pont, mely Magyarországnak és Ausztriának a birodalmi államhatalommal, mint valamely felsőbb államhatalommal való kapcsolataát közvetitené.

Már az okkupáció tartama alatt is távol tartani igyekeztünk a kormányzás köréből minden olyan intézményt, a mely mellett a paritás kellőképen nem érvényesülhetett. Így az 1878. október 29.-én kelt legfelsőbb elhatározás Bosznia kormányzatának vezetését egy külön bizottságra ruházta, mely bizottság a magyar és az osztrák kormány, valamint a három közös minisztérium kiküldöttjeiből alakult.* Minthogy azonban ez a bizottság egészen önálló kollegiumként működött, bizonyos mértékben közös államszerv minőségét nyerte, és éppen ezért kívánták annak idején magyar részről e bizottságnak más közigazgatás által való felváltását, mert a külön kollegium által való igazgatás formája mellett a paritás nem látszott teljesen megővhatónak. És noha az új boszniai közigazgatási törvény, az 1880: VI. t.-cz., mely azt felváltotta, a magyar közjog követelményeinek bizonynyal nem felelt meg teljesen; de legalább a paritás után való befolyást kifejezetten kimondotta.

S a mit az okkupáció alatt el tudtunk kerülni, azt most a bosnyák alkotmány megvalósítja, jogi formát adván az eddigi tényleges közösségnek. A midőn azonban jogilag szer-

* *Eichler*: «Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina.» Wien. 1889. 115. l. A bizottság. melynek hivatalos neve: «Commission für die Angelegenheiten Bosniens und der Hercegovina» volt, 1880. június 8-án kelt legfelsőbb elhatározással feloszlattott.

vezett condominiumképen kezeli Boszniát, végeredményben, mint láttuk, a birodalmi egység intézményeit teremti meg. A mi igazolja egyuttal azt, hogy a monarchia két államának jelenlegi kapcsolata mellett a határvonal *condominium* és *birodalmi terület* között fenn nem tartható, és a condominium nem szervezhető a nélkül, hogy e kapcsolat mellett egységre ne vezessen. Magyarország és Ausztria jelenlegi kapcsolatának megteremtésekor új területszerzeményekre vonatkozólag nem történt dispositio, következésképen az új területszerzés esete a közös ügyek körébe be nem vonható, és olynemű alakulat fentartására, mint a minő Bosznia az annexió által nyert helyzetében, ebben a kapcsolatban egyáltalában nincsen tér. Boszniának közös birtokként való szervezése csak erőszakolt beleszorítása e kapcsolat keretébe egy oda be nem illő alakulatnak, mely következményeiben magát az eredeti kapcsolatot látszik meghamisítani.

De ez erőszakolt alakulat fentartásának konzekvenciái nemcsak az alkotmányjogi következményekben, hanem az állami gépezet működésének nehézkessé tételében is nyilvánulnak. Talán elég arra rámutatnunk, hogy pl. a törvényhozás működését mennyire megbénítja Boszniában a paritás mesterséges fentartása. A törvényjavaslatok nemcsak a tartománygyűlés elé való terjesztésüket megelőzőleg, de a tartománygyűlés részéről történt elfogadásuk után is úgy a magyar, mint az osztrák kormány hozzájárulására szorulnak, a mi, tekintve azt, hogy Magyarország és Ausztria érdekei Boszniában sokszor ellentétesek, bizonynyal nem lesz mindig elérhető és így kétségkívül nem egyszer be fog következni az az eset, hogy a tartománygyűlés olyan módosításokat fog eszközölni az előzetes jóváhagyást nyert javaslatokon, hogy letárgyalásuk után hol a magyar, hol az osztrák kormány fogja azoktól hozzájárulását megtagadni. Olyan törvényhozó testület, mely minden alkotásában két különböző, sokszor egymással ütköző érdekű állam szerveinek ingerenciáját köteles összhangba hozni, nem lehet életképes.

Tudjuk, a bosnyák alkotmány alkotóitól bizonynyal távo-

állott az a tendencia, hogy a birodalmi egység intézményeit teremtsék meg az alkotmánytörvények útján. Azok az eredmények, melyeknek bekövetkezését itt láttuk, jelentékeny részben ugyszólván szükségszerű kísérő körülményei voltak annak a ténynek, hogy Bosznia és Hercegovina alkotmányt kapott, a mikor az alkotmány megadásának természetes előfeltétele, a tisztázott közjogi helyzet, hiányzott. A birodalmi állampolgárság fogalmának kiképződése is csak elmaradhatatlan következménye volt annak, hogy Bosznia népét a mai helyzet fentartása mellett, tehát *állampolgárságának rendezése előtt* akarták felruházni *állampolgári jogokkal*. Nem centralistikus törekvések vezették az illetékes tényezőket, a mikor politikai jogokat adtak a lakosságnak, hanem egyedül a lakosság érdekeinek minél teljesebb mértékben való respektálása, a *népjogok kiterjesztésének* gondolata, vagyis az a szempont vezette őket, hogy a lehetőségig kielégítsék a lakosságnak mind hangosabban jelentkező követeléseit az alkotmányos jogokban való részesítés iránt. Ezért adta meg a bosnyák alkotmány Bosznia ősidők óta absolut uralom alatt élő népének minden átmenet nélkül az általános választói jogot, ezért igyekezett óvni minden irányban a népesség eredeti felekezeti, illetőleg nemzetiségi tagozatát,* ezért igyekezett a tartományi illetőségű személyek jogait minél nagyobb mértékben bővíteni, és őket mindama jogokkal fel-

* A felekezeti tagoltság érvényesül úgy a tartománygyűlés összetételében, a mennyiben a három kurián belül a mandátumok a három főhitfelekezet közt a népességi statisztika arányszámai szerint osztatnak fel (Választási rendtartás 5. §.), valamint a választási eljárásban, a hitfelekezeti választókerületek szerint történő választásnál (Választási rendtartás 6—11. §.). A választási eljárás során a lakosságnak felekezetek szerint való elkülönítése czélszerű, mert elkerülhetővé teszi a surlódásokat a felekezetek, nemzetiségek között a választások folyamán. De már kérdéses, hogy a tartománygyűlésnek felekezetek szerint való összeállítása nem fogja-e még jobban kidomborítani a népesség elemeit elválasztó vonalakat és élesebben szembeállítani egymással a felekezeti, nemzetiségi ellentéteket. A felekezeti tagoltság elvének correctivumaiként tekinthetjük a választási eljárás során azt, hogy a választó saját hitfelekezetén és kuriáján kívül állóra is szavazhat (Választási rendtartás 10. §.), a tartománygyűlésben pedig az önkormányzati szabályzat 36. §-ának ama rendelkezését, mely szerint vallásügyi törvényhozásti illető határozatokhoz az összes képviselők legalább négyötöd részének jelenléte s a jelen voltak legalább kétharmad részének hozzájárulása szükséges.

ruházni, melyek általában az állampolgárokat illetik. A mikor pedig ily módon megtöltötte a tartományi illetőséget az állampolgárságnak megfelelő jogi és politikai tartalommal, akkor már csak önmagából folyó következmény volt, hogy az illetőség, állampolgársággá formálódván, mint valamely egységes államhatalomhoz fűző kötelék, mint a monarchia állampolgársága tűnt elő. Valóban elmondhatjuk, hogy első sorban politikai szempontokat tekintettek irányadóknak a bosnyák alkotmány felépítésénél, és, a mint ezt már a vegyes választójogi rendszer vizsgálatánál is láttuk, a politikai szempontoknak feláldozták a jogi alapelveket.

Az alkotmánytörvények alkotói előtt kettős feladat állott, egyrészt az, hogy modern alkotmányt adjanak Bosznia különleges társadalmi és felekezeti viszonyok között élő népnek, olyképen, hogy megőrzi a népesség természetes, átöröklött tagozatát, másrészt pedig, hogy ezt a nagy, belső jogi átformálást végrehajtsák a jelenlegi államjogi keretek érintése nélkül. Az első irányban sikerült e nehéz vállalkozásnak megfelelniök, és a bosnyák alkotmány e szempontból nagy jelentőségű, klasszikus jogalkotás, mely bele tudta vinni a népesség politikai és társadalmi sajátosságait az alkotmány alapintézményeibe. A másik irányban azonban, a mint azt az említett következmények igazolták, vállalkozásuk nem vezetett, de az adott helyzet mellett nem is vezethetett sikerre.

Kiemeltük e sorok elején, hogy a bosnyák-hercegovinai tartományi illetőség nem jelent állami kötelékbe tartozást, de láttuk, hogy a bosnyák alkotmány úgy kezeli azt, mintha valóságos állampolgárság volna, mintha tényleg léteznék olyan állami személyiség, mely e jogi kötelék útján nyerhetne kifejezést. Olyan tartalmat, jelentőséget és szerepet tulajdonít e szerint a bosnyák jog a tartományi illetőségnek, mely azt lényegénél fogva meg nem illeti. Mert a monarchia két államán belül csak kétféle állampolgári kötelék van, és a mikor a bosnyák alkotmány a tartományi illetőségből a két állampolgárság mellé harmadik-

nak beállított állampolgári köteleket konstruál, egy megfelelő jogi alappal nem bíró intézményt létesít.

Boszniában az állampolgári viszonyokat az országos kormány eddig a községi illetőségre való fektetéssel és az állampolgárságnak a községi illetőséggel való helyettesítésével igyekezett szabályozni.* De míg a községi illetőségre alapított tartományi illetőség eddig csak *helyettesítette* az állampolgárságot, addig most *pótolni* fogja, a mennyiben a bosnyák alkotmány felruházta azt az állampolgárság minden kellékével, sőt az eddig szabályozatlan, megszerzésének feltételei tekintetében is határozatlan tartományi illetőséget még formai tekintetben is szabályozta. (Önkormányzati szabályzat 3. §.)

Ámde az által, hogy nem adhatta meg annak egyuttal az állampolgárság nevét is, hanem továbbra is a tartományi illetőség nevezete alatt volt kénytelen fentartani, nem adhatta meg általa a boszniai illetőségű személyek jogállásának, külföldön való megítélésének azt a határozottságot, melyet az egyén számára éppen az ő állampolgári minőségének kétségtelen volta biztosít. Az állampolgárosított illetőség fogalma ugyanis a külföldi hatóságok jogi szótárában ismeretlen fogalom, melyet a különböző külföldi hatóságok bizonyynyal különbözőképen is fognak felfogni és a gyakorlatban különbözőképen alkalmazni.

A külföldi hatóságok általában csak magyar és osztrák állampolgárokat ismernek, és a mikor a boszniai illetőségű személyek statusának kérdésében kell határozniok, hol a magyar, hol az osztrák állampolgárokkal egyképen fognak velük elbánni, hol pedig kisegítőképen hajlandók lesznek őket *osztrák-magyar* állampolgároknak tekinteni, a mi a *monarchia állampolgárságának* fogalmát a külföld jogi felfogásába is beleviszi. Másfelől alig számithatunk egyöntetű eljárásra a külföldi hatóságok gyakorlatában olyan esetekben; a mikor a bosnyák-hercegovi-

* Szántó: «Nemzetközi magánjog.» Budapest. 1893. 16. l.

nai tartományi illetőség egy személyben a magyar vagy az osztrák állampolgársággal halmozódik, és az ily személynek a honosságtól függő jogviszonyai lesznek elbírálandók. Kétségtelen, hogy a külföldi bíró nem egyszer zavarban lesz a tekintetben, hogy ily esetben is a nemzetközi magánjognak az állampolgárságok összeütközésére nézve irányadó elvei szerint járhat-e el, avagy a magyar és osztrák állampolgársággal szemben ne tekintse-e a boszniai illetőséget alsóbb rendű honossági statusnak, mely az alkalmazandó személyes jog megállapításánál a magyar és az osztrák állampolgársággal nem concurrálhat.

Egyöntetűséget e szerint a boszniai illetőségű személyeknek külföldön való elbírálása tekintetében egyáltalában nem várhatunk, a minek az érdekelt személyek fogják sokszor kárát látni. A határozatlanságot éppen az okozza, hogy egy lényegénél fogva másodfokozatu status, az illetőség, igényli önálló állampolgárságként való megítéltetését.

Sőt ma nemcsak a külföldön, de még nálunk sincsen határozottság a tartományi illetőségű személyek jogi megítélése tekintetében. Így nálunk igen elterjedt az a téves nézet, mely nem tud megbarátkozni azzal, hogy a bosnyákok és hercegovinaiak a változott helyzet mellett is külföldieknek tekintendők, hanem azzal érvel, hogy miután Bosznia és Hercegovina az annexió következtében Magyarország és Ausztria fenhatósága alá jutott, ennél fogva az odavaló illetőségű személyeket Magyarországon a magyar, Ausztriában pedig az osztrák állampolgárokkal egyenlően lehet megítélni. E felfogás kifejezésével már a gyakorlatban is találkozunk.*

A tartományi illetőség e szerint önálló honossági statussá

* A fiumei törvényszék előtt egy valóper kapcsán merült fel ily kérdés. A házastársak Fiumében éltek allandóan s itt kötötték a házasságot is. Felperes a serajevói illetőségű alperes ellen a fiumei törvényszék előtt nyújtott be válókeresetet, azzal érvelvén, hogy a törvényszék jogosan tekintheti a bosnyákokat akár osztrák, akár magyar alattvalóknak, tehát magyar állampolgároknak is. A törvényszék azonban a keresetet visszautasította. (*Budapesti Hírlap*, 1909. október 31. «A fiumei törvényszék és az annexió.»)

való emelkedésével sem tudta megszüntetni azt a jogbizonytalanságot, mely Bosznia és Hercegovina lakosságának e tartományok határain kívül való megítélése tekintetében eddig is fennállott. Csak a birodalmi állampolgárság fogalmának nyitott teret, a nélkül azonban, hogy a boszniai illetőségű személyek jogállását határozottá tudta volna tenni. Ezt a határozottságot nem az állampolgári viszonyoknak kerülő uton való rendezése, hanem egyedül az állampolgárságnak világos és kétségtelen megállapítása biztosíthatja Bosznia népének. És csak az állampolgárság kérdésének megoldása fogja majd elhárítani azokat az alkotmányjogi következményeket is, melyek a mai helyzet nyomában járnak. Az állampolgárság rendezése lesz tehát az első feladat, de nem holmi kompromisszum útján, hanem csak radikális uton, vagyis a közjogi helyzet végleges tisztázásával kapcsolatos, abból folyó rendezése az állampolgári jogviszonyoknak.

Külön boszniai tartományi illetőségre természetesen szükség lesz akkor is, ha a lakosság állampolgársága rendezve lesz, mert Boszniának bizonyos foku közjogi particularis állását, már e tartományok eddigi helyzetére és a népesség különleges viszonyaira való tekintettel is, a végleges rendezés után is el kell majd ismernünk; szükség lesz tehát azután is egy különleges illetőségre, mely az autonóm Bosznia jogi kötelékébe való tartozást fogja jelezni. De a tartományi illetőség tulajdonképeni szerepét csak a maga eredeti jelentősége szerint töltheti be, vagyis, mint az állampolgárság melletti, másodfokozatu honossági status.

A bosnyák alkotmány a maga következményeivel súlyos érveket szolgáltatott arra, hogy mindinkább szükségessé válik Bosznia közjogi helyzetének végleges rendezése, mely elől nincs kitérés. Nekünk nincsen okunk húzódozni a végleges rendezés megoldása elől, jogunk fegyverével bátran szembeszállhatunk e kérdés nehézségeivel, Ausztriát pedig a mai függő helyzetből származó gyakorlati következmények fogják előbb-utóbb annak felismerésére vezetni, hogy ez a helyzet fenn nem tartható. Mert a midőn mindkét állam eltérő alapon ítéli meg

Boszniaának és népének jogviszonyait, és a maga álláspontjának gyakorlati téren is igyekszik érvényt szerezni, ez csak a jogok folytonos ütközésére, az érdekek szünetlen súrlódására fog vezetni.

A míg Bosznia közjogi helyzete tisztázva nem lesz, addig az a sokféle jogosulatlan aspiráció sem fog lecsendesedni, a mely ma Bosznia alkotmányos életének eredményességére éppen nem nyújt kedvező kilátást. Ha az egyes nemzetiségek látják az eddigi függő helyzetnek további meghosszabbítását provizoriumok, zavaros félrendezések által; akkor még mindig tért és lehetőséget látnak a maguk partikularistikus törekvéseinek megvalósítására és úgy vélik, hogy nekik is jogosultságuk van a jogi rendezés kérdésébe beleszólni. Ma a boszniai politikai pártok nem annyira a belső jogrend kiépítését megállapító programmal, hanem első sorban kifelé irányított tervekkel, államjogi programmal* szállnak küzdelembe, megfelekezvén arról, hogy az államjogi helyzet rendezésének kérdését nem Bosznián belül, nem a bosnyák pártok, nem a tartománygyűlés, hanem Magyarország és Ausztria fogják egymás között megoldani. Mindegyik politikai párt létjogosultságának alapját a maga különleges államjogi programjában látja, mely mellett kulturális, szociális és gazdasági feladatainak csak másodrendű jelentőséget tulajdonít. A míg Bosznia közjogi hovatartozásának teljes tisztázásával véget nem vetünk a jelenlegi interimisticumnak, addig a partikularistikus törekvéseknek útját nem szeghetjük, addig nem lesz nyugalom Bosznia belső életében és addig a boszniai sabor csak a pártok céltalan közjogi harcainak színtere lesz. Igaz, a tartományi alkotmány különös védelmi intéz-

* A szerbek Boszniaának és Hercegovinának az állam minden kritériumával ellátott önálló közigazgatási területté való alakítását követelik, elválaszthatatlanságuk és történet politikai individualitásuk épségben tartásával, követelik továbbá a tartományok paritását a monarchia két államával, a külölddel való önálló szerződés-kötés jogát, a tartománygyűlésnek felelős kormányt és a két állam kormányának befolyásától és ellenőrzésétől független törvényhozást és kormányzást; a muzulmánok teljes politikai, adminisztratív és gazdasági autonómiát kívánnak korlátlan parlamentáris alkotmánynyal és a népnek közvetlen összeköttetését a koronával; a horvátok pedig Boszniaának a horvát anyaországgal való egyesítését, az önálló horvát királyság újra való felállítását követelik.

kedéseket nyújt a pártszenvédelek által veszélyeztetett tartománygyűlés megfékezésére. Ilyen a király által kinevezett elnöknek rendkívül tág jogköre,* valamint a királynak az a joga, hogy a tartománygyűlés elnapolását vagy feloszlátását bármikor elrendelheti. (Önkormányzati szabályzat 40. §.) Ámde bizonynynal nem az a célja az igazi alkotmányosságnak, hogy rendkívüli óvintézkedések minél gyakoribb alkalmazása által mesterségesen állítsa helyre a megzavart nyugalmat, hanem hogy biztos fundamentumot teremtsen az alkotmányos élet zavartalan menetének.

*

A bosnyák alkotmánynak két intézményét, a vegyes állampolgárság alapján nyugvó választójogi rendszert és az állampolgársággá emelt tartományi illetőséget, állítottuk egymás mellé annak kimutatása végett, hogy a bosnyák alaptörvények, noha irányelvül jelentik ki, hogy Boszniának és Hercegovinának alkotmányos intézményei nem érintik e tartományoknak a monarchia két államához való viszonyát, tényleg a jelenlegi államjogi kapcsolat kereteit áttörő berendezkedést létesítenek, Bosznia államjogi helyzetét lényegesen érintő rendelkezéseket tartalmaznak. Az alkotmánytörvényekhez fűzött hivatalos kommentár ugyan csak «közigazgatás iránya és elvei újabb megállapításának» nevezi a boszniai alaptörvényeket, tehát úgy tekinti azokat, mint a melyek pusztán a két kormány befolyása mellett, vagyis az 1880: VI. t.-cz. 1. és 2. §-ának** keretén belül megalkothatók lettek volna.

Ámde a mikor az alkotmány olyan intézményeket teremt,

* L. a tartománygyűlés ügyrendjének 36., 37., 38. és 54. §-ait. Ez utóbbi §. szerint az elnök saját jogán összesen 28 napra kizárhat egy tartománygyűlési képviselőt a tartománygyűlésből.

** 1. §.: A ministerium a monarchia közös ügyeire nézve fennálló törvényeink szellemében felhatalmaztatik, illetőleg utasittatik, hogy Bosznia- és Hercegovinának a közös ministerium által vezetendő ideiglenes közigazgatásába alkotmányos felelősség mellett befolyjon. 2. §.: A miniszterium részt vesz mindazon tanácskozásokban, melyek ezen ideiglenes *közigazgatás irányának és elveinek megállapítása*, valamint vasutak építése céljából, a közös ministeriumban tartatnak.

a melyekből egy eddig nem létezett államhatalom bontakozik ki, a mikor a monarchia két államának kapcsolatába egy közös törvényhozó szervet állít és teremt egy, a birodalmi állampolgárságnak megfelelő honossági statust, rendelkezik a magyar és osztrák állampolgárok jogairól, a mikor valóságos Reichsland-képen szabályozza Bosznia és Hercegovina jogi helyzetét, tehát a mikor a birodalmi egységet feltételező és azt involváló intézkedések állíttatnak az alkotmányba, akkor valóban nem beszélhetünk pusztán a «közigazgatás irányának és elveinek újabb megállapításáról.» Ez nem pusztán közigazgatási aktus, hanem első sorban Bosznia államjogi helyzetét illető kérdés. Az alkotmánytörvényekben tehát oly kérdések szabályoztatnak, melyek ez idő szerint csak az 1880: VI. t.-cz. 5. §-a * értelmében, vagyis csak a két állam törvényhozásának egyetértő jóváhagyása mellett lettek volna szabályozhatók.

Az 1880: VI. t.-cz. 1. és 2. §-ának hatálya alá a tartományi alkotmánynak csak ama rendelkezései vonhatók, melyek egyedül Bosznia *belső jogrendjének* meghatározására tartoznak; e rendelkezések szempontjából, így pl. az általános polgári jogok, az egyesülési, a gyülekezési jogról, a járási tanácsról szóló törvény szempontjából az a forma, melyben az alkotmány létrejött, azaz a *két kormány befolyása* mellett kibocsátott alkotmány formája, megfelelő volt; de hogy az 1. és 2. §. alapján, vagyis a *két állam törvényhozásának* megkérdése nélkül olyan berendezkedést lehessen létesíteni, mint a minőt a bosnyák alkotmány létesített, az 1. és 2. §-nak ilyen tág értelmezése bizonyynal nem felel meg az 1880: VI. t.-cikket megalkotó törvényhozás intenciójának.

Az 1880: VI. t.-cz. a monarchia két állama s Bosznia és Hercegovina között a *közigazgatási kapcsolatra* alapított viszonyt teremtett. Az abszolút kormányzásnak alkotmányos kor-

* 5. §.: «Minden változtatásához azon viszonynak, melyben ezen tartományok jelenleg a monarchiához állanak, a monarchia két állama törvényhozásainak egyetértő jóváhagyása szükséges.»

mányzássá való átalakítása oly mértékű módosítását jelenti e viszonynak, melyet csak erőszakos értelmezés vonhat ki a törvény 5. §-ának hatálya alól. *Timon Ákos* közvetlenül az annexió után kimutatta, hogy az 5. §. értelmében már abban az esetben is, ha az e törvény által létesített közigazgatás valamely irányban változást szenvedne, más formákat venne fel, minden ilyenmű változtatás is csak a két állam törvényhozásának hozzájárulása mellett fogatosítható.* Tehát az 5. §. helyes értelmezése szerint az alkotmányos intézmények behozatalához az e §-ban meghatározott formának betartása még akkor is szükséges lett volna, ha az alkotmány nem tartalmazna az államjogi helyzetet érintő rendelkezéseket.

Az annexió proklamálásakor kétségkívül senki sem számított arra, hogy az alkotmány életbeléptetése az annexió törvénybe iktatását meg fogja előzni.** A körülmények illetén alakulása folytán az a sajátságos helyzet következett be, hogy a bosnyák alkotmány Boszniát és Herzegovinát Magyarország és Ausztria közös birtokoként kezeli, a nélkül, hogy előzetesen megkérdezte volna a két államot a birtokosi akarat iránt. A törvényhozások még nem is nyilatkoztak az iránt, hogy tudomásul veszik-e az annexió tényét, hogy milyen alapon veszik azt tudomásul, ahhoz milyen jogi következményeket fűznek, hogy hatályban kívánják-e tartani az 1880: VI. t.-czik-

* «Die Annexion und das Recht der Heiligen Krone.» Pester Lloyd. 1908. október 11.

** Ugy a magyar, mint az osztrák törvényjavaslat szövegezése is azt igazolja, hogy az alkotmányadás előfeltételének tekintették az annexió előzetes törvénybe iktatását. Az Ő Felsége souverain jogainak Bosznia és Herzegovinára való kiterjesztéséről szóló 935. számú magyar javaslat 1. §-a szerint: «Az országgyűlés tudomásul veszi, hogy Ő császári és apostoli királyi Felsége Boszniának és Herzegovinának alkotmányos *autonomiát adandó*, tekintettel azokra az ősi kötelekekre, melyek dicső elődeit a magyar trónon ezen országokhoz fűzték, souverain jogait ezen országokra kiterjesztette.» Az osztrák javaslat 1. §-a szerint pedig: «Die von Seiner k. und k. Apostolischen Majestät getroffene Verfügung, wonach die Rechte Seiner Souveränität sowie die Bestimmungen der pragmatischen Sanktion auf Bosnien und die Herzegovina *in der Absicht* ausgedehnt worden sind, ihnen *verfassungsmässige Einrichtungen* zu verleihen, wird hiermit gemäss §. 5. des Gesetzes vom 22. Februar 1880. R. G. Bl. Nr. 18. genehmigt.»

ket, hogy közös birtokuknak kívánják-e Boszniát tekinteni, avagy nem kívánja-e Magyarország arra a maga exclusiv jogát már most érvényesíteni. Mindez iránti határozást be sem várva, a bosnyák alkotmány, abban a feltevésben, hogy a két állam törvényhozása az annexió tényéhez fentartás nélkül hozzájárul, látszólag kész helyzet elé állította Magyarországot és Ausztriát.

Minthogy azonban az a forma, melyben a tartományi alkotmány kibocsátatott, a törvény által előirt alakszerűségeknek még nem felel, — mert a két állam törvényhozásának hozzájárulása nélkül jött létre, — a monarchia két államával szemben jogi hatásokat nem eredményezhet.

A magyar törvényhozást e szerint a bosnyák alkotmány rendelkezései semmi irányban sem kötik, és így daczára az alaptörvények által teremtet látszólag kész helyzetnek, teljesen szabadon és a bosnyák alkotmány elveitől eltérően, sőt akár azzal ellentétben is határozhat az annexió kérdésében, tehát elvileg még arra is jogosítva van, hogy az annexiót proklamáló királyi tényt tudomásul se vegye, jóvá ne hagyja. Vagyis az alkotmánytörvények rendelkezései az annexió tényének Magyarország exclusiv joga alapján való becikkelyezése tekintetében jogi akadályt egyáltalában nem képezhetnek, éppen úgy, mint a hogy nem befolyásolhatják Bosznia közjogi helyzetének végleges rendezését. Az annexió tényét, illetőleg a szent korona souverainitásának Boszniára és Herzegovinára való kiterjesztését e szerint egyedül az 1880: VI. t.-cz. és az 1867: II. t.-cz. alapján, és *tekintet nélkül a bosnyák alkotmány rendelkezéseire*, leszünk jogosítva törvénybe iktatni, éppen úgy, mint annak idején a végleges rendezést, ismét tekintet nélkül a bosnyák alkotmányra, azon törvény alapján fogjuk foganatosíthatni, a mely a szent korona souverainitásának kiterjesztését becikkelyezi.

A királyi proklamáció ama kijelentésének, mely Bosznia eddigi jogi helyzetének érintetlen fentartását deklarálja, ezek után azt az értelmezést kell tulajdonítanunk, hogy az az új rend, melyet a bosnyák alkotmány létesít, noha *tényleg* eltér a fennálló

közjogi alaptól, tehát tényleg változást jelent a jelenlegi helyzettel szemben, csakis addig állhat fenn, a míg a végleges rendezés bekövetkezik, de magának a végleges rendezésnek praëjudikálni nem akar. Vagyis ezzel a bosnyák alkotmány maga jelenti ki létezésének ideiglenességét.

De bár az államjogi helyzetet módosító ereje a bosnyák alkotmánynak nincsen, annak következtében, hogy Bosznián belül kötelező jogot alkot, alkalmas lesz arra, hogy e tartományok népességében olyan jogi fogalmak képződésére nyisson teret, a melyek Bosznia jogi helyzetét és a tartományi illétőségű személyek jogi állását a valóságnak meg nem felelő színben tüntetik fel. Minden irreguláris helyzet, minden, a törvénytől eltérő állapot, ha meg is van ellene a kellő oltalmunk, veszedelmeket rejt magában, mert intézményei állandósulván, gyökeret vevén, megnehezíthetik az attól eltérő új rendezést. És éppen ezért a bosnyák alkotmány által teremtett helyzet a maga káros jogi következményeivel sürgetően utal bennünket arra, hogy ne engedjük, hogy ez a helyzet gyökeret verjen, hanem igyekezzünk a végleges rendezés kérdését mielőbb felvetni.

A midőn vizsgáltuk azokat a jogi következményeket, melyek a bosnyák alkotmányhoz fűződnek, viszont el kell ismerünk, hogy egyrészt belső politikai okok, a nép sürgető követelése, másrészt pedig nemzetközi kötelezettségünk készítette az illetékes tényezőket az alkotmány életbeléptetésére. Korántsem akarjuk ezzel azt állítani, hogy Európának valamelyes ellenőrzési joga volna Bosznia igazgatása felett. Nem jogi, hanem egyedül morális értelmet tulajdonítunk itt nemzetközi kötelezettségünknek, vagyis csak azt akarjuk ezzel kifejezni, hogy a mikor egy, az annexióig európai érdekű ügyben olyan aktust végeztünk, a melynek oly messzeható nemzetközi következményei voltak, és a mikor éppen az alkotmányadás sürgős voltával indokoltuk Bosznia annexióját, akkor csakugyan alig lehetett már az alkotmány behozatalát bizonytalan ideig tovább halasztani.

Ez a politikai sürgősség volt az oka annak is, hogy tekin-

tettel a belső parlamenti válságnak határozatlan ideig való elhúzódására, nem várták be azt sem, hogy Magyarország és Ausztria az annexió tényét előbb törvénybe iktassa. Pedig reánk nézve igen nagy politikai és alkotmányjogi jelentősége lett volna annak, hogy mielőtt életbe lép a bosnyák alkotmány, mely birodalmi területnek tekinti Boszniát, hivatkozhattunk volna egy magyar törvényre, mely kifejezte volna Boszniának jog szerint magyar államterületi minőségét, és a melynek alapján követelhetjük volna az abból származó jogkövetkezményeknek már a tartományi alkotmányban való respektálását. Hogy a magyar törvényhozás késlekedett e törvény megalkotásával, holott az Ő Felsége souverain jogainak Boszniára és Hercegovinára való kiterjesztéséről szóló javaslat már 1908. november havában a képviselőház elé terjesztett, ez kétségkívül mulasztás volt, melynek alkotmányjogi következményei már is érezhetők. A mikor Magyarországnak Boszniához való történeti joga ellen közvetlenül az annexió megtörténte után annyi támadást intéztek az osztrák képviselőházban és azon kívül is, valóban alig lett volna sürgősebb feladata az országgyűlésnek, mint a souverainitás kiterjesztését becikkelyező törvény után biztosítani fenyegetett jogunkat, mert ugyan hogyan vegye komolyan Ausztria azt a történeti jogot, a melynek megvédelmezésére a magyar parlament nem sietett szót emelni.

A szent korona souverainitásának kiterjesztését kimondó törvény lesz egyuttal az első lépés Bosznia közjogi helyzete rendezésének törvényhozási uton való előkészítésére, melyet már is elmulasztottunk kellő időben érvényesíteni, olyannyira, hogy a törvényhozás közönyössége ugyszólván azt a látszatot kelti, hogy maga sem számít jogának megvalósítására. Valóban itt az ideje, hogy a magyar parlament nagyobb érdeklődéssel és több szeretettel karolja fel a bosnyák kérdést, mint eddig tette, mert már egészen rendszerré válik, hogy Bosznia sorsát absolutistikus módon, a magyar országgyűlés meghallgatása nélkül intézik.